

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ' ΔΟΥΚΑΣ ΒΑΤΑΤΖΗΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ-
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
ΕΜΘ Επχίας (Ο)
Ιωάννης Σαρσάκης

Ο ΕΚ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ ΑΓΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ

«ΧΩΡΙΣ ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ Ο ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΙΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΥΣ ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. ΣΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΕ ΜΕ ΕΚΠΛΗΚΤΙΚΟ ΤΡΟΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΡΟΚΑΤΟΧΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΕΤΣΙ ΑΝΥΨΩΣΕ ΤΗ ΜΙΚΡΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, ΠΟΥ ΗΤΑΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗ ΣΤΗΝ ΕΚΤΑΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ, ΣΕ

ΜΕΓΑΛΗ ΔΥΝΑΜΗ».

Οστρογκόρσκι

«Η Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους»

Η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους σε μικρογραφία γαλλικού χειρογράφου του 15ου αιώνα.

Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως τον Απρίλιο του 1204 από τους Φράγκους της Δ΄ Σταυροφορίας, υπήρξε η συνταρακτικότερη στιγμή στην έως τότε ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Συνέπεια αυτού του γεγονότος ήταν η ραγδαία αφύπνιση της ελληνικής συνείδησης, η οποία είχε αρχίσει να συντελείται ήδη από τον 6^ο αιώνα. Η δημιουργία ανεξάρτητων ελληνικών κρατιδίων ως κιβωτοί των ελληνορθόδοξων πληθυσμών, ήταν η κύρια αιτία που συνετέλεσε στην ωρίμαση και σύνθεση του νέου ελληνισμού. Τα πιο ισχυρά από τα νεοσύστατα κράτη ήταν: το βασίλειο της Νίκαιας με τον Θεόδωρο Λάσκαρη, το δεσποτάτο της Ηπείρου με τον Μιχαήλ Άγγελο και της Τραπεζούντας με τον Αλέξιο Κομνηνό. Από τα τρία ελληνικά κράτη

η Νίκαια ήταν αυτή η οποία κατάφερε να λάβει το χρίσμα του συνεχιστού της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ο τίτλος αυτός κατοχυρώθηκε χάρη στην αποφασιστικότητα και διπλωματική επιτηδειότητα των δύο πρώτων βασιλέων της, του Θεοδώρου Α΄ Λάσκαρη (1204-1222) και ειδικότερα του Ιωάννη Γ΄ Δούκα Βατάτζη (1222-1254).

Ο Νικηφόρος Γρηγοράς (1293-1361) ένας από τους σημαντικότερους λόγιους στην εποχή του, στο έργο του «Ρωμαϊκή Ιστορία» αναφέρει για τους δύο πρώτους αυτοκράτορες της Νίκαιας τα εξής: Ο βασιλιάς Θεόδωρος Λάσκαρης ήταν πολύ ορμητικός και ακούραστος, πολέμησε και κέρδισε πολλές μάχες, ανόρθωσε πόλεις, με ωραιότατες οικοδομές και πολλές δαπάνες, αποσοβώντας και αναχαιτίζοντας

μ' αυτά την ορμή των Λατίνων. Ζημίωνε όμως την ορμή του, αντιδρώντας πολλές φορές άκαιρα στις καταστάσεις. Ο γαμπρός και διάδοχός του όμως Ιωάννης Δούκας (Βατάτζης), συνδύαζε τη φυσική σύνεσή του με τη σταθερότητα του χαρακτήρα του και το κατασταλαγμένο ήθος του, διηύθυνε κάλλιστα το κράτος τιμώντας το αξίωμα του. Ασχολήθηκε με τις υποθέσεις του λαού όπως και με τις στρατιωτικές δυνάμεις του Βυζαντίου, ρυθμίζοντας τις πρώτες και ενισχύοντας τις δεύτερες. Οι ενέργειές του χαρακτηρίζονταν από τη σοβαρή εξέταση των πραγμάτων, εφαρμόζοντας αυτές άμεσα, πάντοτε όμως με μέτρο και καρτερικότητα. Θα μπορούσε κάποιος να πει ότι η εποχή του βασιλιά Θεοδώρου (Λάσκαρη) απαιτούσε ορμητικότητα, πράγμα που τον χαρακτήριζε, τουναντίον η μετέπειτα εποχή είχε ανάγκη της σταθερότητας του βασιλιά Ιωάννη (Βατάτζη) που ήταν το κύριο χαρακτηριστικό του.

Επίσης, ένας σύγχρονος βυζαντινολόγος, ο Ρωσικής καταγωγής Γ. Οστρογκόρσκι (1903-1976) στο έργο του «Η Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους» αναφερόμενος στον Ιωάννη Βατάτζη σημειώνει: «Χωρίς αμφιβολία ο μεγαλύτερος πολιτικός της περιόδου της Νίκαιας και ένας από τους πιο σημαντικούς ηγεμόνες της Βυζαντινής ιστορίας. Στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική σταθεροποίησε με εκπληκτικό τρόπο το έργο του προκατόχου του και έτσι ανύψωσε τη μικρή αυτοκρατορία, που ήταν περιορισμένη στην έκταση μιας επαρχίας, σε μεγάλη δύναμη».

Λαμβάνοντας υπόψη τις τοποθετήσεις ενός βυζαντινού συγγραφέα όπως ο Νικηφόρος Γρηγοράς, αλλά και ενός σύγχρονου κλασικού βυζαντινολόγου του

Γ. Οστρογκόρσκι σχετικά με την προσωπικότητα του Ιωάννη Βατάτζη, είναι απορίας άξιον το γεγονός πως για τους περισσότερους Έλληνες, ο εκ Διδυμοτείχου καταγόμενος άγιος της ορθοδοξίας και αυτοκράτορας του Βυζαντίου είναι άγνωστος. Σκοπός του κειμένου που ακολουθεί είναι να παραθέσουμε συνοπτικά τον ένδοξο βίο του.

ΚΑΤΑΓΩΓΗ - ΚΑΤΑΞΙΩΣΗ

Ο Ιωάννης Δούκας Βατάτζης γεννήθηκε στο Διδυμοτείχο το 1193. Οι ιστορικοί της εποχής του, δεν διασώζουν πολλά στοιχεία για την οικογένειά του. Πατέρας του ήταν ο Δούκας του θέματος των Θρακησίων και δομέστικος της ανατολής, Βασίλειος Δούκας Βατάτζης και η μητέρα του Αγγελίνα ήταν κόρη του Ισαακίου, γιου του Κωνσταντίνου Αγγέλου, και της Θεοδώρας Κομνηνής, κόρης του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού. Επίσης υπάρχουν αναφορές για τον Ιωάννη Βατάτζη στρατηγό του αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ του Κομνηνού (1143-1180) ο οποίος αναφέρεται μεταγενέστερα ως ο παππούς του Ιωάννη Γ΄ Δούκα Βατάτζη. Ο Ιωάννης είχε και έναν αδελφό τον Ισαάκιο Δούκα, σεβαστοκράτορα. Την οικογένεια του Ιωάννη Βατάτζη την χαρακτήριζε μια βαθιά στρατιωτική παράδοση με αντιπροσώπους και στη σύγκλητο. Συνδεόταν συγγενικά με ονομαστές οικογένειες του Βυζαντίου όπως των Δουκών των Αγγέλων και των Λασκαριδών. Ο ίδιος ο Ιωάννης υπέγραφε τις επιστολές του ως Δούκας Βατάτζης καταδεικνύοντας την άμεση συγγενική του σχέση με την οικογένεια των Δουκών. Όσον αφορά στο όνομα Βατάτζης ή Βατάτσης ήταν μάλλον λαϊκής προελεύσεως και είχε κάποια έννοια προσφώνησης στη

δημώδη γλώσσα της εποχής.

Όταν ο Ιωάννης ενηλικιώθηκε, οι γονείς του απεβίωσαν αφήνοντάς του μεγάλη περιουσία. Δεν άντεχε όμως να ζει στο φραγκοκρατούμενο Διδυμότειχο, έτσι μοίρασε ένα μεγάλο μέρος από τα υπάρχοντά του στους φτωχούς και κίνησε για την ελεύθερη περιοχή της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, με προορισμό το Νυμφαίο της Βιθυνίας. Εκεί στα ανάκτορα του βασιλιά Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρη ήταν ιερέας ο αδελφός του πατέρα του, ο οποίος τον φιλοξένησε και έγινε η αιτία να γνωρίσει ο νεαρός τότε Ιωάννης τον αυτοκράτορα της Νίκαιας. Ο δυναμισμός του χαρακτήρα του, καθώς και οι στρατιωτικές αρετές του, δεν άργησαν να εγείρουν το ενδιαφέρον του βασιλιά Θεόδωρου, ο οποίος μετά από λίγα χρόνια τού έδωσε το αξίωμα του πρωτοβεστιάριου. Η εύνοια του αυτοκράτορα προς το πρόσωπο του Ιωάννη δεν σταμάτησε μόνο στα αξιώματα, καθώς στη συνέχεια τον έκανε γαμπρό του δίδοντάς του για γυναίκα του την πριγκίπισσα Ειρήνη που ήταν η μεγαλύτερή του κόρη. Με τον γάμο αυτό ο Θεόδωρος Λάσκαρης εξασφάλισε τη διαδοχή του, και παρόλο που ήταν περίπου 47 ετών το 1222 απεβίωσε. Το ίδιο έτος με τη σύμφωνη γνώμη στρατού και λαού και παρόλο που τον θρόνο επιθυμούσαν οι δύο αδελφοί του Θεόδωρου Λάσκαρη, ο Ιωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης στέφθηκε αυτοκράτορας από τον πατριάρχη Μανουήλ Σαραντινό. Την επιλογή αυτή του Θεόδωρου τη δικαιολογεί εύστοχα ο πανεπιστημιακός Αλέξανδρος Διομήδης. Στο έργο του «Βυζαντινά Μελέται» αναφέρει σχετικά τα εξής: «Σε ένα κράτος όπου ο πολεμικός συναγερμός ήταν μόνιμη κατάσταση, ανεζητήθη όχι ο νόμιμος διάδοχος αλλά ο ικανός, ο δυνάμενος να αντιμετωπίζει τους εχθρούς».

Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Από τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του, ο Ιωάννης με ενεργάτη τον θεολόγο και φιλόσοφο Νικηφόρο Βλεμμύδη ασχολήθηκε με την ανάπτυξη της παιδείας. Ίδρυσε στη Νίκαια σχολή φιλοσοφίας στην οποία σπούδασαν μεγάλες μορφές της εποχής όπως ο Γεώργιος Ακροπολίτης, ο Γεώργιος Παχυμέρης, ο Μανουήλ Ολόβολος κ.ά. Επίσης οικοδόμησε βιβλιοθήκες τις οποίες εμπλούτισε με έργα που συγκέντρωσε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης

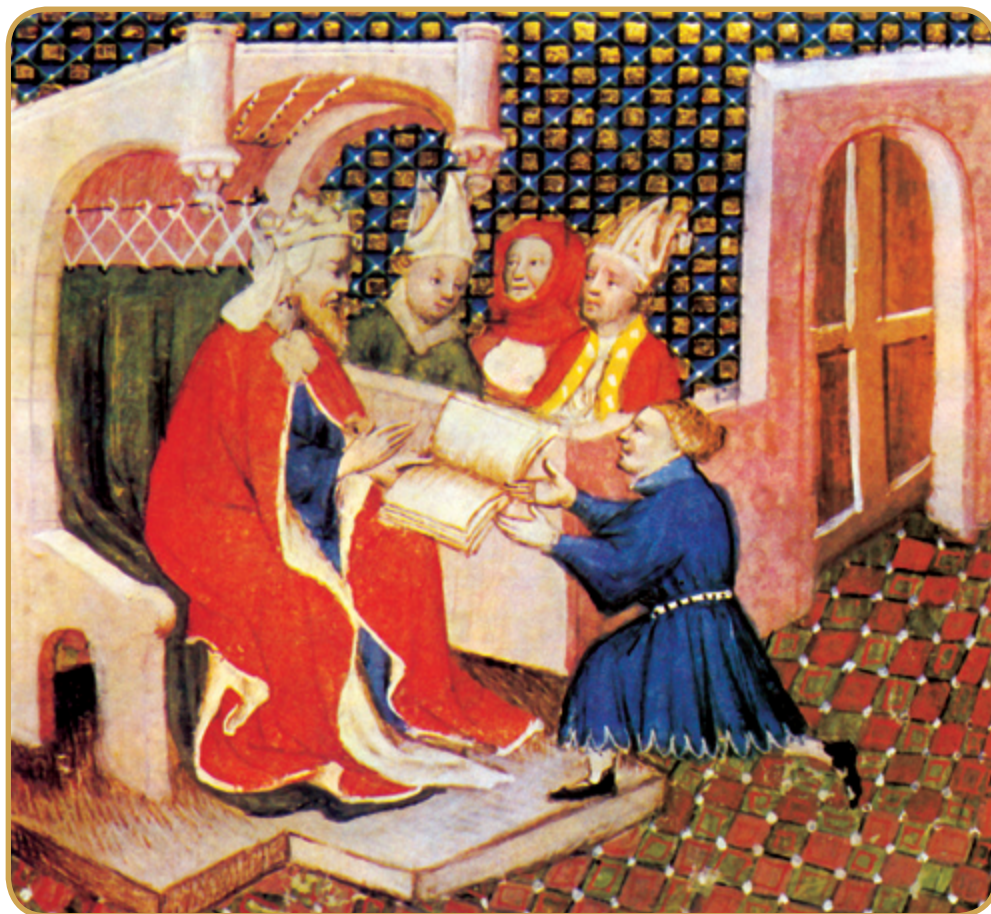
περιοδεύοντας σε Μακεδονία και Θράκη. Ο πνευματικός θησαυρός που μεταφέρθηκε και διασώθηκε στη Νίκαια επί των ημερών του Ιωάννη Βατάτζη, συνετέλεσε στην πνευματική αναγέννηση της Κωνσταντινουπόλεως μετά την ανακατάληψή της από τους Βυζαντινούς το 1261, καθώς οι βάρβαροι Φράγκοι κατακτητές ό,τι χειρόγραφο δεν έκαψαν το μετέφεραν στη δύση. Σχετικά με τη συμβολή της Νίκαιας στην παιδεία ο μέγας βυζαντινολόγος Στήβεν Ράνσιμαν στο έργο του «Βυζαντινός Πολιτισμός» αναφέρει τα εξής: «Η λεηλασία του 1204 αναστάτωσε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα. Ο ελληνισμός βρισκόταν τότε στο ύψος του. Ο Μιχαήλ Ακομινάτος μόλις είχε πάει στην Αθήνα γεμάτος ενθουσιασμό για το κλασικό της παρελθόν και ο μεγάλος κληρικός Ευστάθιος Θεσσαλονίκης μόλις πριν από λίγο είχε τελειώσει τα σχόλια του στον Πίνδαρο. Τώρα οι λόγιοι σκορπίστηκαν, οι σχολές τους εξαφανίστηκαν και τα βιβλία τους καταστράφηκαν από τις φλόγες των Λατίνων. Η λογιοσύνη ωστόσο δεν χάθηκε και, πολύ γρήγορα, κέντρο της έγινε η εξόριστη αυλή της Νίκαιας».

Επί της βασιλείας του Ιωάννη Βατάτζη

**ΓΙΑ ΛΟΓΟΥΣ ΣΕΒΑΣΜΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ
ΓΙΑ ΛΟΓΟΥΣ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥΣ,
ΔΗΛΑΔΗ ΕΜΜΟΝΗΣ ΣΤΗ
ΔΙΑΦΥΛΑΞΗ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟ-
ΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑ-
ΝΤΙΝΟΥ, ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΦΕΡΟΥΝ ΤΟΝ
ΕΠΙΣΗΜΟ ΤΙΤΛΟ «ΒΑ-
ΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟ-
ΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ».**

έγιναν συζητήσεις στη Νίκαια μεταξύ αντιπροσώπων του Πάπα και του Πατριάρχη Γερμανού Β΄ για την ένωση των εκκλησιών. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας δεν ήταν αφελής, γνώριζε ότι ο Πάπας δεν θα δεχόταν τις θέσεις των ορθοδόξων για αυτό το τόσο λεπτό ζήτημα. Ο Διονύσιος Ζακυθινός στο έργο του «Βυζάντιον κράτος και κοινωνία ιστορική επισκόπησις» αναφέρει τον λόγο που ο Βατάτζης εμπλεκόταν στο θέμα της ενώσεως των εκκλησιών: «Διά να εξουδετερώνη τας επεμβάσεις της αγίας έδρας, η αυτοκρατορική διπλωματία προέβαλλεν εκάστοτε μετά πολλής δεξιότητος το προσφιλέεις τους ποντίφηκας θέμα της ενώσεως των εκκλησιών, βραδύτερον δε επεδίωξε την ισορροπία των δυνάμεων δια της παρεμβάσεως εις καθολικώτερας συγκρούσεις. Ανανεώνουσα παλαιάν βυζαντινήν παράδοσιν, ηκολούθησε την γερμανικήν συμμαχίαν, την οποίαν ανήγαγεν εις θεμελιώδη προσανατολισμόν της εξωτερικής πολιτικής. Η φιλία μετά του Φρειδερίκου του Β΄ του Χοενστάουφεν, αντιπάλου της Αγίας έδρας, επέτρεψεν ιδιαιτέρως εις τον Ιωάννην τον Βατάτζην επωφελεείς συνδιασμούς». Υπήρξαν όμως και στιγμές όπου ο Ιωάννης άσκησε δριμύτατη κριτική προς την «αγία έδρα», όπως π.χ. την εποχή όπου ο Πάπας Γρηγόριος ο Θ΄ φοβούμενος την ορμητικότητα του αυτοκράτορα της Νίκαιας του έστειλε δύο επιστολές. Ιδιαιτέρως εριστική ήταν η δεύτερη η οποία δεν διασώθηκε, μπορούμε όμως να συμπεράνουμε το περιεχόμενό της από την υπερήφανη απάντηση του Ιωάννη. Αξίζει να παραθέσουμε τον σχολιασμό του Α. Βακαλόπουλου για την επιστολή του Βατάτζη προς τον Πάπα. Στο έργο του «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού», στις σελίδες 67-68 αναφέρει τα εξής: «Ως προς

τη σχετική κίνηση των ιδεών και τις πολιτικές επιδιώξεις των βασιλέων της Νίκαιας πολύ διαφωτιστική είναι η απαντητική επιστολή, την οποία έστειλε ο Ιωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης μεταξύ 1237-1241 προς τον Πάπα Γρηγόριο Θ΄. Ο βασιλιάς μολονότι φέρει τον επίσημο τίτλο «Ιωάννης εν Χριστώ τω Θεώ πιστός βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων ο Δούκας...», γνωρίζει πολύ καλά ότι είναι Έλληνας και δέχεται με υπερηφάνεια εκείνο, που του είχε γράψει ο πάπας «...ότι εν τω γένει των Ελλήνων η σοφία βασιλεύει... Και ότι του γένους (αυτών) η σοφία και το ταύτης ήνθησεν αγαθόν, και εις τους άλλους διεδόθη, οπόσοι την άσκησιν αυτής και

κτήσιν δια πολλής τίθενται φροντίδος...». Απορεί όμως λέγει, πως ο πάπας αγνοεί ή αν δεν αγνοεί, πως παρασιωπά το ότι μαζί με τη σοφία έχει «προσκληρωθεί» από τον Μ. Κωνσταντίνο στο γένος των Ελλήνων «και η κατά κόσμον αυτή βασιλεία». Και αμέσως παρακάτω επαναλαμβάνει τα ίδια πολύ πιο καθαρά. «Τίνι και γαρ ηγνόηται των πάντων, ως ο κλήρος της εκείνου διαδοχής ες το ημέτερον διέβη γένος, και ημείς έσμεν οι τούτου κληρονόμοι τε και διάδοχοι;». Δηλαδή λέγει ότι με τους διαδόχους του Μ. Κωνσταντίνου το ρωμαϊκό κράτος πέρασε στο γένος των Ελλήνων. Και για να αποδείξει την ελληνικότητα του κράτους της Κωνσταντινουπόλεως

προσθέτει ότι «οι της βασιλείας μου γενάρχαι, οι από του γένους Δουκών τε και Κομνηνών, ίνα μη τους ετέρους λέγω, τους από γενών ελληνικών άρξαντας, ... εις πολλάς ετών εκατοστ[ύας] την αρχήν κατέσχον της Κωνσταντινουπόλεως». Επομένως, για λόγους σεβασμού προς την παράδοση και για λόγους ουσιαστικούς, δηλαδή εμμονής στη διαφύλαξη της κληρονομιάς του Μ. Κωνσταντίνου, φέρουν οι βασιλείς του Βυζαντίου τον επίσημο τίτλο «βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων». Επάνω στις καθαρές αυτές ιστορικές γνώσεις θεμελιώνει το δίκαιο των διεκδικήσεων των εδαφών, τα οποία κατέχουν οι Φράγκοι: «Ημείς δε, ει και του τόπου βιασθέντες μετεκινήθημεν, αλλά του δικαίου, του ες την αρχήν τε και το κράτος, αμετακινήτως και αμεταπτώτως έχομεν, Θεού χάριτι». Συγκεκριμένα δεν αναγνωρίζει τα κυριαρχικά δικαιώματα του Φράγκου βασιλιά της Κωνσταντινουπόλεως («ούτε είδεν η βασιλεία μου, παρατηρεί ειρωνικά, την του τοιούτου Ιωάννου (Βρυέννιου) επικράτειαν και εξουσίαν που γης ή θαλάττης εστίν») και χαρακτηρίζει επιγραμματικά την ακατάπαυστη αντίστασή του εναντίον των κατακτητών «... ουδέποτε παυσόμεθα μαχόμενοι και πολεμούντες τοις κατάγουσι την Κωνσταντινούπολιν. Η γαρ αν αδικοίημεν και φύσεως νόμους, και πατρίδος θεσμούς, και πατέρων τάφους, και τεμένη θεία και ιερά, ει μη εκ πάσης της ισχύος τούτων ένεκα διαγωνισόμεθα».

Ο Βασιλεύς Ιωάννης υπήρξε ο προστάτης και συμπαραστάτης της αγροτικής και αστικής τάξης, επιδιώκοντας διαρκώς την άνοδο του βιοτικού τους επιπέδου, δεν είναι τυχαίο ότι τον αποκαλούσαν «πατέρα των Ρωμαίων (Ρωμιών)». Για να το καταφέρει αυτό αναγκάστηκε να

συγκρουστεί με τους άρχοντες οι οποίοι κατείχαν μεγάλες αγροτικές εκτάσεις, προκαλώντας τη δυσαρέσκεια τους. Ο Ιωάννης όμως αποφασισμένος να δημιουργήσει ένα ισχυρό κράτος, που θα ενώσει ξανά και θα ελευθερώσει τον Ελληνισμό από κάθε βάρβαρο λαό που εκμεταλλεύτηκε την έως τότε παρακμή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, δεν επανέλαβε τα λάθη των προηγούμενων αυτοκρατόρων που καταπίεζαν τον λαό και ευεργετούσαν τους αριστοκράτες. Συνειδητοποίησε εξ αρχής ότι έπρεπε να στηριχθεί στον λαό δίνοντάς του γη για να καλλιεργεί και να ζει αξιοπρεπώς. Για να τους βοηθήσει έκανε μεγάλη απογραφή (κάτι σαν εθνικό κτηματολόγιο) και επίταξε κατόπιν τεμάχια γης από τους μεγαλοκτήμονες και τους αριστοκράτες και τα διένειμε σε όλους τους φτωχούς υπηκόους του, ώστε να ζουν άνετα και ανθρώπινα. Έτσι καλυτέρευσε τα οικονομικά του κράτους μέσω της γεωργικής οικονομίας η οποία σαν βάση είχε τη βελτίωση της αμπελοφυτείας καθώς και άλλων καλλιεργειών. Εκτός από την ανάπτυξη της γεωργίας έδωσε προσοχή στην κτηνοτροφία και στην πτηνοτροφία. Ιστορείται ότι από το βασιλικό πτηνοτροφείο πουλήθηκαν χιλιάδες αυγά. Από τα έσοδα μόνο του πτηνοτροφείου ο Βατάτζης διέθεσε μεγάλα ποσά για να φτιαχτεί χρυσό στεφάνι στολισμένο με μαργαριτάρια και άλλες πολύτιμες πέτρες, το οποίο δόθηκε σαν δώρο στη βασίλισσα Ειρήνη. Το κόσμημα αυτό ονομάστηκε «βάτον», και ενσάρκωνε για τον Ιωάννη ολόκληρο το οικονομικό του πρόγραμμα. Επίσης, κατόρθωσε την κατάργηση του σφετερισμού κτημάτων που προέβαιναν οι εκάστοτε τοπάρχες στις αδύνατες τάξεις. Απένειμε δικαιοσύνη σε όλους, είτε ήταν φτωχοί

είτε πλούσιοι, ήταν απόλυτα αμερόληπτος. Εκτός από τη γεωργοκτηνοτροφία αναδιοργάνωσε και τη βιοτεχνία και ειδικότερα την υφαντουργία. Εκείνη την εποχή υπήρξε αύξηση στις εισαγωγές εμπορικών προϊόντων από ανατολή και δύση, όπως π.χ. εισαγωγή Ιταλικών υφασμάτων, τα οποία προμηθευόταν η ανώτερη τάξη της Νίκαιας, με αποτέλεσμα να υπάρχει δυσκολία απορρόφησης της εγχώριας παραγωγής. Κατάλαβε αμέσως πως το εμπορικό ισοζύγιο ανατρεπόταν, οι εισαγωγές ήταν πολύ περισσότερες από τις εξαγωγές, ζημιώνοντας την οικονομία του κράτους του. Για να βοηθήσει το νέο ξεκίνημα της υφαντουργίας καθώς και άλλων επιχώριων προϊόντων, απαγόρευσε με αυστηρότατες ποινές την εισαγωγή υφασμάτων αλλά και τροφών από άλλα κράτη, επισημαίνοντας στους πολίτες του ότι πρέπει να είναι ευχαριστημένοι με τα εγχώρια προϊόντα. Αποτέλεσμα αυτών των διατάξεων ήταν να βλάψει το εμπόριο της Βενετίας και της Γένοβας, και να ενισχυθεί η οικονομία του κράτους του ευημερώντας τα λαϊκά στρώματα. Γενικά ο Ιωάννης δεν ήθελε να έχει καμία εμπορική σχέση με τους Ιταλούς, χαρακτηριστικά ο Ντόναλντ Μ. Νίκολ στο βιβλίο του «Βυζάντιο και Βενετία» αναφέρει: «Ο σπουδαιότερος αυτοκράτορας της Νίκαιας, ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης, ο οποίος διαδέχθηκε τον Λάσκαρη το 1222, σκόπευε να κάνει την αυτοκρατορία του αυτάρκη, ώστε η οικονομική της επιβίωση να μην εξαρτάται από το εμπόριο με τους Ιταλούς. Δεν ήθελε να έχει εμπορικές σχέσεις μαζί τους, ούτε καν στην Κωνσταντινούπολη. Όταν και αν ποτέ τα πλοία του εισέπλεαν στον Κεράτιο, θα ήταν για να πάρουν την

πόλη από τους Ιταλούς, να ανατρέψουν το λατινικό καθεστώς και να παλινорθώσουν τη Βυζαντινή αυτοκρατορία».

Όλα αυτά τα οικονομικά μέτρα ο Ιωάννης Βατάτζης τα εφάρμοσε στους υπηκόους του αφού πρώτα τα πραγμάτωσε ο ίδιος, ο Νικηφόρος Γρηγοράς στο έργο του «Ρωμαϊκή Ιστορία» αναφέρει σχετικά: «Ο ίδιος ο αυτοκράτορας ξεχώρισε ένα κομμάτι γης, αρόσιμο και κατάλληλο για αμπελουργία, τόσο μεγάλο, ώστε να μπορεί να καλύψει τις ανάγκες του αυτοκρατορικού τραπεζιού και εκείνες που απασχολούσαν τον φιλάνθρωπο και κοινωνικά ευαίσθητο αυτοκράτορα (δηλαδή τα γηροτροφεία, πτωχοκομεία και νοσοκομεία που φρόντιζαν τους αρρώστους). Τη φροντίδα τους ανέθεσε σε ανθρώπους που είχαν καλή γνώση της γεωργίας και της αμπελουργίας και έτσι κάθε χρόνο είχε μεγάλη και άφθονη σοδειά καρπών. Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό, απέκτησε επίσης κοπάδια αλόγων, βοδιών, προβάτων και χοίρων και πολλά είδη εξημερωμένων πουλιών. Από αυτά εξασφάλιζε πλούσιο εισόδημα κάθε χρόνο. Το ίδιο συνιστούσε να κάνουν όχι μόνο οι συγγενείς του, αλλά και οι άλλοι ευγενείς. Επιθυμούσε να καλύπτει ο καθένας τις ανάγκες του από δικές του πηγές, έτσι ώστε να μη βάζει αρπακτικό χέρι στην περιουσία των φτωχών και ασθενέστερων τάξεων και συνάμα η Ρωμαϊκή Πολιτεία να απαλλαγεί τελείως από την κοινωνική αδικία. Σύντομα οι αποθήκες είχαν γεμίσει καρπούς, ενώ οι δρόμοι και τα σοκκάκια, οι μάντρες και οι σταύλοι μόλις μπορούσαν να χωρέσουν τα ζώα και τα σμήνη των πουλιών».

Την επιτυχημένη οικονομική του πολιτική ο Ιωάννης τη μετουσίωσε σε έργα. Με κεφάλαια από την αυτοκρατορική περιουσία ίδρυσε φιλανθρωπικούς και

ευκτήριους οίκους, πτωχοκομεία, νοσοκομεία, γηροκομεία, εφαρμόζοντας πολιτική κοινωνικής πρόνοιας. Έχτισε Ναούς και βοήθησε αποφασιστικά τα Μοναστήρια όχι μόνο της Μικράς Ασίας, αλλά και τα μοναστήρια του Σινά της Αντιόχειας, Αλεξάνδρειας και της Κύπρου. Δεν μπορούσε βέβαια να αγνοήσει το περιβόλι της Παναγίας, στην Ιερά Μονή Χελανδαρίου έκανε δωρεά δύο σταυρούς με Τίμιο Ξύλο. Στην περιοχή της Μικράς Ασίας ο Ιωάννης Βατάτζης κατασκεύασε ναό στη Μαγνησία και τον ονόμασε Σώσανδρα, αφιερωμένο στην Παναγία, επίσης στη Νίκαια ανέγειρε ναό στη μνήμη του Μεγάλου Αντωνίου. Η δε βασίλισσα Ειρήνη κατασκεύασε τον κεντρικό ναό της μητρόπολης των Προυσαίων κοντά στο όρος Όλυμπος και τον αφιέρωσε στον Τίμιο Πρόδρομο.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Το 1224 δύο χρόνια μετά την ενθρόνισή του, ο Ιωάννης Βατάτζης συγκρούστηκε για πρώτη φορά με τον στρατό των Φράγκων κοντά στο Ποιμανηνό της Βιθυνίας. Εναντίον του συγκεντρώθηκε αξιόμαχο στράτευμα το οποίο ηγούνταν οι δύο αδελφοί του Θεοδώρου Α΄ Λάσκαρη οι σεβαστοκράτορες Αλέξιος και Ισαάκιος Λάσκαρης. Οι αδελφοί του αποβιώσαντος βασιλέως είχαν καταφύγει στην Κωνσταντινούπολη μετά την απόρριψή τους από τον θρόνο της Νίκαιας και όπως ήταν φυσικό ήθελαν να εκδικηθούν τον Ιωάννη Βατάτζη. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας τέθηκε επικεφαλής του στρατεύματός του και κατόρθωσε να νικήσει τους Φράγκους κατά κράτος. Η μάχη δεν ξεκίνησε με τους καλύτερους οιωνούς, καθώς στην αρχή ένα

μεγάλο μέρος του στρατού του τράπηκε σε φυγή, ο Ιωάννης βλέποντας την αρνητική εξέλιξη πήρε μέρος ενεργά στη μάχη, δείχνοντας μεγάλη γενναιότητα και ανδρεία και ενθαρρύνοντας μ' αυτή του την κίνηση τους στρατιώτες του. Με την αποφασιστικότητά του κατόρθωσε να νικήσει στο μέρος εκείνο όπου πριν από είκοσι χρόνια είχε ηττηθεί από τους Φράγκους ο Θεόδωρος Λάσκαρης. Αυτή η νίκη συνέβαλε αποφασιστικά στην ενίσχυση της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, και στη συρρίκνωση και παρακμή του κράτους των Φράγκων, οι οποίοι εκτός από την ήττα που υπέστησαν είχαν απώλειες και σε αιχμαλώτους. Ο Ιωάννης εκμεταλλευόμενος τη μεγάλη του νίκη συνέχισε τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις εναντίον των Φράγκων, πολιορκήσε και κατέλαβε φρούρια που κατείχαν, αλλά και όσες φρουρές κατάφερναν να αντισταθούν ο Ιωάννης με επιμονή αλλά και με ασυνήθιστες τακτικές, όπως συνέχιση της πολιορκίας μέσα στο καταχeyμνω στήνοντας πολιορκητικές μηχανές, κατόρθωσε να τις καταλάβει. Έτσι λοιπόν έγινε κύριος του Ποιμανηνού, των Λεντιανών, του Χαρίορος και του Βερβενιάκου. Ναυπηγώντας πολεμικά πλοία έκανε επιδρομή προς τα δυτικά ελευθερώνοντας φραγκοκρατούμενες περιοχές, κατέλαβε την πόλη των Μάδυτων, την Καλλίπολη, τη Σηστόν και την πόλη των Καρδιανών, πόλεις όλες της Θρακικής χερσονήσου καθώς και όλη την παράκτια περιοχή. Συνέχισε τις επιθετικές του ενέργειες με τον στόλο, ελευθερώνοντας νησιά του Αιγαίου, κυριεύσε τη Λέσβο, Χίο, Αμοργό, Σάμο, Ικαρία την Κω αλλά και μικρότερα νησιά. Κατέλαβε και τη Ρόδο, αφήνοντας την όμως με όρκο υποτέλειας στον έως τότε κυβερνήτη της Λέων Γαβαλά. Όλες αυτές οι επιτυχίες του Ιωάννη ανάγκασαν τους Φρά-

**ΟΙ ΕΛΠΙΔΕΣ ΤΟΥ
ΒΑΤΑΤΖΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕ-
ΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ
ΑΝΑΠΤΕΡΩΘΗΚΑΝ ΜΕΤΑ
ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ
ΑΝΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΤΩΡΑ ΟΜΩΣ ΕΙΧΕ ΝΑ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕΙ ΚΑΙ ΤΟΝ
ΔΕΣΠΟΤΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ
Θεόδωρο Άγγελο**

γκους να συνθηκολογήσουν το 1225 και να του παραχωρήσουν μικρασιατικά εδάφη κοντά στη Νικομήδεια και απέναντι από την Κωνσταντινούπολη. Το ίδιο έτος έλαβε μήνυμα από τους κατοίκους της Ανδριανουπόλεως, για να τους ελευθερώσει από τους Φράγκους. Εκμεταλλευόμενος το πεσμένο ηθικό του Λατινικού στρατεύματος έστειλε αμέσως στην Ανδριανούπολη στρατό με αρχηγό τον πρωτοστράτορα Ισή, την οποία κατέλαβε δίχως καμία μάχη.

Η κατάληψη της Ανδριανουπόλεως έδωσε ελπίδες στον Ιωάννη για την απελευθέρωση και της Κωνσταντινούπολης, για την πραγματοποίηση όμως αυτού του στόχου δεν είχε να αντιμετωπίσει μόνο τους Φράγκους, ένας άλλος μεγάλος αντίπαλός του ήταν ο Δεσπότης της Ηπείρου Θεόδωρος Άγγελος. Ο Θεόδωρος Άγγελος ξεκινώντας από τη Θεσσαλονίκη, κατέλαβε μεγάλο τμήμα της δυτικής Θράκης, και το 1225 επιτέθηκε στην Ανδριανούπολη αναγκάζοντας τον καταπονημένο από τις πολλές εκστρατείες στρατό του Ιωάννη να αποσυρθεί. Χρησιμοποίησε δόλο και υποσχέθηκε στους κατοίκους της Ανδριανούπολης πλούτη και δόξα, τους έπεισε να διώξουν τον στρατό του Ιωάννη και να δεχθούν τον δικό του, έτσι για τα σχέδια του Ιωάννη Βατάτζη η απώλεια της Ανδριανουπόλεως αποτέλεσε

ένα μεγάλο πλήγμα. Η συνέχεια δεν ήταν ευνοϊκή για τον Θεόδωρο Άγγελο, καθώς το 1230 στην αποφασιστική μάχη που έλαβε χώρα σε μια περιοχή κοντά στον Έβρο ποταμό που ονομάζεται Κλοκότνιτσα, ο δεσπότης της Ηπείρου ηττήθηκε και αιχμαλωτίστηκε από τους Βούλγαρους του Ιωάννη Ασάν, ο οποίος όταν κατάλαβε ότι ο Θεόδωρος συνέχισε να συνωμοτεί εναντίον του τον τύφλωσε. Η νίκη των Βουλγάρων στην Κλοκότνιτσα παρόλο που φαινομενικά τους καθιστούσε την πρώτη δύναμη στη χερσόνησο του Αίμου, υπήρξε τελικά επωφελέστατη για τον Ιωάννη Βατάτζη και τη Νίκαια. Το όφελος του Βατάτζη ήταν ότι μετά από την ήττα του Θεόδωρου, απαλλάχτηκε από έναν ημέτερο συνδικδικητή του θρόνου της Κωνσταντινούπολης. Αλλά και η απότομη άνοδος της ισχύος του Ασάν είχε ως αποτέλεσμα να μην του δοθεί η αντιβασιλεία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους, γεγονός που αν πραγματοποιούνταν θα έφερνε το βασίλειο της Νίκαιας σε πολύ δύσκολη θέση. Αντιθέτως όμως η άρνηση αυτή των Λατίνων έστρεψε τον Ασάν εναντίον τους και όπως θα δούμε παρακάτω συμάχησε με τον Βατάτζη.

Το 1231 πέθανε ο Φράγκος βασιλιάς της Κωνσταντινούπολης Ρομπέρτος, αφήνοντας διάδοχό του τον μικρό Βαλδουίνο Β΄ της Φλάνδρας. Λόγω όμως του νεαρού της ηλικίας του, τη βασιλεία ανέλαβε ο Ιωάννης ντε Μπριέν (Βρυέννιος), που είχε τον τίτλο του βασιλιά των Ιεροσολύμων. Ο Ιωάννης Βρυέννιος εκμεταλλυόμενος την πολεμική του εμπειρία πέρασε άμεσα στην αντεπίθεση με σκοπό να ανακτήσει τις περιοχές που απελευθέρωσε ο Βατάτζης στη Μικρά Ασία. Με τον στόλο του τον οποίο ενίσχυσαν οι Ενετοί, κατευθύνθηκε προς τη Λάμψακο και προσάραξε στην Ολκό. Ο Βατάτζης αδυνατώντας να

εμποδίσει την αποβίβαση των Φράγκων, λόγω έλλειψης δυνάμεων μετέβη με τον στρατό του στην Σιγρήνη, όπου στρατοπέδευσε. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας που ήταν ικανός με μικρότερο στράτευμα να αναχαιτίσει τους εχθρούς του, γνωρίζοντας τις περιορισμένες δυνάμεις του αποφάσισε να δράσει με στρατηγήματα. Κατόρθωσε με τα τεχνάσματά του να αναγκάσει τον Βρυέννιο να σταματήσει την πορεία του προς τη Μεσόγεια χώρα και να κινηθεί παραιγιάλια. Ο Ιωάννης Βα-

τάτζης παρακολουθούσε τις κινήσεις των Φράγκων από ορεινές θέσεις, τις οποίες χρησιμοποιούσε για να συναθροίξει τα εφόδια του στρατού του, ώστε να μην πέσουν στα χέρια του εχθρού. Ο Βρυέννιος που όπως αναφέρθηκε κινούταν παραιγιάλια, έφτασε μετά από τέσσερις μήνες μέσω της Λαμψάκου στο φρούριο των Κεγχρεών. Από εκεί προχώρησε βόρεια και κυριέψε το φρούριο του Κεραμιδά, πολιορκήσε την πόλη των Πηγών την οποία κυριέυσε με προδοσία εκ των

έσω, εξουδετερώνοντας τη φρουρά του Βατάτζη. Προς στιγμήν το εγχείρημα αυτό επέφερε σύγχυση στους Έλληνες, η ικανότητα όμως του αυτοκράτορα Ιωάννη στο να αντιμετωπίζει τέτοιες καταστάσεις, και η στρατηγική του δεινότητα αναπτέρωσαν το ηθικό του στρατού του. Οι ενέργειές του προκάλεσαν μεγαλύτερο φόβο στους Φράγκους, αναχαιτίζοντας την ορμητικότητα που είχαν αποκτήσει μετά τις προσωρινές επιτυχίες τους, και αναγκάζοντάς τους να επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη σχεδόν άπρακτοι. Έτσι έληξε άδοξα η επιχείρηση του Βρυέννιου, ο Βατάτζης με λιγότερο στρατό αλλά με μεγαλύτερα ηγετικά προσόντα απέκρουσε τη Φράγκικη επίθεση.

Το 1233 αποστάτησε ο άρχοντας της Ρόδου Λέων Γαβαλάς, ο Ιωάννης έστειλε αμέσως δυνάμεις με στρατηγό τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο, ο οποίος το μόνο που κατάφερε ήταν να προκαλέσει ζημιές έξω από τα τείχη στην υπαίθρια χώρα και κατά συνέπεια επέστρεψε χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα. Το 1234 στην Κρήτη εξερράγη επανάσταση κατά της Ενετικής κυριαρχίας, οι επαναστάτες Κρητικοί έστειλαν πρεσβεία για βοήθεια στον Ιωάννη Βατάτζη. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας δεν έχασε την ευκαιρία, απέστειλε αμέσως 33 πλοία εξοπλισμένα με όσο στρατό μπορούσε να διαθέσει. Λαμβάνοντας δράση οι Έλληνες, ενωμένοι κατόρθωσαν να κυριεύσουν το Ρέθυμνο, το Μυλοπόταμο, και το Καινούργιο. Ισχυρή αντίσταση συνάντησαν στο φρούριο του Μονοφατισίου, το οποίο δεν μπόρεσαν να καταλάβουν καθώς ενισχύθηκε και έξω από τα τείχη από τον δούκα της Κρήτης Στορλάδο. Οι εχθροπραξίες σταμάτησαν

καθώς προκειμένου να πέσει η Κρήτη στα χέρια του Βατάτζη ο νέος δούκας Νικόλαος Τονίστος συνθηκολόγησε με τους επαναστάτες. Ο στόλος του Ιωάννη επιστρέφοντας από την Κρήτη έπεσε σε τρομερή καταιγίδα κοντά στα Κύθηρα όπου και καταστράφηκε. Έτσι όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα ο Βατάτζης βγήκε χαμένος από την εκστρατεία της Κρήτης καθώς όχι μόνο δεν προσάρτησε το νησί στο βασίλειο του, αλλά έχασε μεγάλο μέρος του στόλου του.

Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας μετά την καταστροφή του στόλου του είχε ανάγκη από στρατιωτική ενίσχυση, και σαν άριστος διπλωμάτης που ήταν στράφηκε προς τον Βούλγαρο ηγεμόνα Ιωάννη Ασάν. Έστειλε πρεσβεία στη Βουλγαρία και ζήτησε την εννεαετή κόρη του Ασάν, πριγκίπισσα Ελένη, ως σύζυγο για τον γιο του Θεόδωρο, ο οποίος ήταν δώδεκα ετών. Αποτέλεσμα της διπλωματικής κίνησης του Βατάτζη ήταν να απαλλαγεί από ενδεχόμενους πολέμους με τους Βουλγάρους, καθώς και να διαλύσει τη συμμαχία τους με τους Φράγκους της Κωνσταντινούπολης. Το 1235 ο Ιωάννης πήγε στη Λάμψακο και από εκεί πέρασε με τον στρατό του στην Καλλίπολη, έστησε πολιορκητικές μηχανές και κατέλαβε πολύ γρήγορα την πόλη την οποία κατείχαν οι Ενετοί. Στην Καλλίπολη συναντήθηκαν με τον Ιωάννη Ασάν ο οποίος συνοδεύεται από τη σύζυγο και την κόρη του και συζήτησαν για την τελετή του γάμου. Ο Ασάν παρέμεινε στην Καλλίπολη, ενώ ο Βατάτζης μαζί με τη σύζυγο και την κόρη του Βούλγαρου βασιλιά μετέβησαν στη Λάμψακο, όπου παρουσία και της βασίλισσας Ειρήνης πραγματοποιήθηκε ο γάμος τον οποίον τέλεσε ο πατριάρχης Γερμανός.

Τα στρατεύματα των δύο συμμάχων, δίχως καμία καθυστέρηση επέδραμαν εναντίον των Λατινοκρατούμενων περιοχών της Θράκης αναγκάζοντας τις φρουρές να παραδοθούν. Έγιναν λοιπόν κάτοχοι περιοχών και πλούσιας λείας, μοιράζοντας με τον τρόπο που είχαν συμφωνήσει μεταξύ τους τις πόλεις και την ύπαιθρο. Το 1235/36 πολιόρκησαν την Κωνσταντινούπολη από ξηρά και από θάλασσα, τρομοκρατώντας τους Φράγκους, αναγκάστηκαν όμως να αποσυρθούν δίχως να πετύχουν ουσιαστικά αποτελέσματα, λόγω του ότι υπήρξε υποστήριξη από τη Βενετία με ναυτικές δυνάμεις. Τον χειμώνα του 1236 οι δύο σύμμαχοι Ασάν και Βατάτζης προετοιμάστηκαν για νέα πολιορκία, εξόπλισαν τον στρατό και ναυπήγησαν στόλο από 25 γαλέρες. Πολιορκήσαν εκ νέου την Κωνσταντινούπολη, αποκρούστηκαν όμως και πάλι, καθώς ο Ιωάννης Βρυένιος περίμενε τη νέα πολιορκία, είχε ενισχυθεί από τον ηγεμόνα του Μοριά Γοδοφρέδο Β΄ Βιλλαρδουίνο αλλά και από τους σταθερούς συμμάχους του, Ενετούς, Γενουάτες και Πισατούς. Επίσης, ο Ιωάννης Βρυένιος επικαλέστηκε τη βοήθεια του Πάπα για συγκρότηση μιας νέας σταυροφορίας με προορισμό τη σωτηρία του Λατινικού κράτους της Κωνσταντινούπολης. Για τον σκοπό αυτό εστάλη από τον Βρυένιο ο Βαλδουίνος Β΄ για να εκθέσει προφορικώς την κατάσταση στον ποντίφικα. Ο Πάπας Γρηγόριος Θ΄ ενήργησε άμεσα και ζήτησε τη βοήθεια Φράγκων ηγεμόνων αλλά και του Ούγγρου βασιλιά Βέλλα Δ΄. Εμπόδιο για την επίτευξη της σταυροφορίας στάθηκε ο Αυτοκράτορας της Γερμανίας Φρειδερίκος Β΄ Χοενστάου-

φεν, ο οποίος ήταν ανέκαθεν αντίπαλος των Παπών. Ο Φρειδερίκος αρνήθηκε να δώσει την άδεια ώστε να περάσουν οι σταυροφόροι από την Ιταλία. Η ενέργεια αυτή του Γερμανού αυτοκράτορα σαφώς ευνόησε τον Ιωάννη Βατάτζη, και ίσως ήταν και το έναυσμα για τις πολύ καλές σχέσεις που σύναψαν οι δύο αυτοκράτορες. Αποκορύφωμα των φιλικών δεσμών ήταν ο γάμος του Βατάτζη με την κόρη του Φρειδερίκου, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Ο θάνατος του Ιωάννη Βρυένιου το 1237 και οι προτροπές του Πάπα για ένωση της Βουλγαρικής εκκλησίας στη Δύση, άνοιξαν την όρεξη του Ιωάννη Ασάν για την αντιβασιλεία στην Κωνσταντινούπολη, και καθώς έβλεπε ότι η δύναμη του Ιωάννη Βατάτζη αυξανόταν διαρκώς, αθέτησε τη συμφωνία συμμαχίας των δύο κρατών. Διέλυσε τον γάμο του Θεοδώρου και της Ελένης καθώς ζήτησε την κόρη

Νόμισμα του Ιωάννη Βατάτζη, (Αθήνα Νομισματικό Μουσείο).

του πίσω, και εν συνεχεία παρουσιάσθηκε ως υπερασπιστής των Φράγκων. Το ίδιο έτος, οι Βούλγαροι με τους Φράγκους και ένα μέρος από τους Κουμάνους μισθοφόρους, (Κουμάνοι ή Κομάνοι, βάρβαρος λαός τους οποίους ο Ακροπολίτης στο έργο του «Χρονική Συγγραφή» τους αποκαλεί Σκύθες, ανήκανε δε σε μία από τις πέντε αρχικές φυλές των Τούρκων και κατοικούσαν στις πεδιάδες του Καυκάσου, βορείως του Ευξείνου Πόντου) επέδραμαν εναντίον των εδαφών της Νίκαιας πολιορκώντας την Τζουρουλού. Και ενώ εντεινόταν η πολιορκία, ο Ιωάννης Ασάν έλαβε μήνυμα ότι η γυναίκα του μαζί με ένα παιδί του, καθώς και ο επίσκοπος Τρινόβου, πέθαναν. Έτσι, λόγω του ότι ήταν δεισιδαίμονας, θεώρησε το γεγονός αυτό θείκη τιμωρία και, για να εξαγισθεί, έκαψε τις πολιορκητικές μηχανές και επέστρεψε στο Τύρνοβο. Συνέπεια της αποχώρησης του Ασάν ήταν να λυθεί η πολιορκία και να σωθεί η Τζουρουλού. Μετανιωμένος έστειλε πρέσβεις στον Ιωάννη Βατάτζη για την εκ νέου σύναψη συμμαχίας ζητώντας συγχώρηση. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας αποδέχτηκε τη συμμαχία και έτσι επέστρεψε η πριγκίπισσα Ελένη στον νόμιμο σύζυγό της.

Το 1240 ο Φράγκος βασιλιάς της Κωνσταντινούπολης δέχθηκε ενισχύσεις από τη δύση και με τη βοήθεια των βάρβαρων Κουμάνων πολιορκήσαν εκ νέου την Τζουρουλού, την οποίαν και κατέλαβαν το ίδιο έτος. Ο Ιωάννης για αντιπερισπασμό εκστράτευσε προς τον βορρά, αναχώρησε από την Νικομήδεια και κυρίευσε μετά από μακρά πολιορκία τα φρούρια Δακιβύζης και Νικητιάτου, τα οποία αποτελούσαν τον τελευταίο σταθμό από τη Βιθυνία προς την Κων-

σταντινούπολη. Και ενώ προήλαυε από την ξηρά σημειώνοντας σημαντικές επιτυχίες, ο στόλος του καταναυμαχήθηκε και καταστράφηκε από τον Λατινικό.

Το 1241 πεθαίνει η σύζυγος του Ιωάννη βασίλισσα Ειρήνη, η οποία με τον δυναμικό χαρακτήρα της υπήρξε ένα ισχυρό στήριγμα για τον αυτοκράτορα. Την ίδια εποχή πεθαίνει και ο Ιωάννης Ασάν αφήνοντας διάδοχό του τον δωδεκαετή γιό του Καλλιμάνο, επίσης χωρίς κεφαλή έμειναν και οι Κουμάνοι καθώς πέθανε ο αρχηγός τους, ο Ιωνά. Ο Ιωάννης αναγκάσθηκε να ξεπεράσει γρήγορα τον χαμό της συζύγου του διότι κατάλαβε πως αυτή ήταν η καταλληλότερη ευκαιρία για να περάσει στην αντεπίθεση. Προσεταιρίσθηκε τούς δυσαρεστημένους από τους Φράγκους Κουμάνους δίδοντάς τους δώρα και γη για να καλλιεργούν. Ένα μέρος τους τοποθέτησε ως φρουρούς στα σύνορα του κράτους του, ενώ τους υπόλοιπους τους συμπεριέλαβε στην εκστρατεία που ετοίμαζε. Με πιο ενισχυμένο στρατό και με τους Βούλγαρους να έχουν ηγέτη τους ένα παιδί, ο Ιωάννης δεν έχασε καιρό, πέρασε τον Ελλήσποντο αφήνοντας τη Μικρά Ασία και αποβιβάστηκε στα παράλια της Θράκης, έχοντας μαζί τον στόλο του και τους καλύτερους στρατηγούς του. Με αυτή την πανστρατιά προχώρησε το 1242 εναντίον του φερόμενου ως βασιλιά της Θεσσαλονίκης Ιωάννη Αγγέλου. Επιτέθηκε και κατέλαβε χωρίς μάχη το κάστρο της Ρεντίνας καθώς οι υπερασπιστές του, αντικρίζοντας τον στρατό του αυτοκράτορα Ιωάννη, το εγκατέλειψαν. Επόμενη κίνησή του ήταν να κυκλώσει με τον στρατό του τη Θεσσαλονίκη σε απόσταση οκτώ σταδίων και να την πολιορκήσει, η αντίσταση όμως των φρουρών της πόλης ήταν σθεναρή δημιουργώντας πολλά

προβλήματα στους πολιορκητές. Και σαν να μην έφτανε αυτό, ο αυτοκράτορας έλαβε μήνυμα από τον γιό του Θεόδωρο που τον ενημέρωνε για την επίθεση που δέχτηκαν οι μουσουλμάνοι του Ικονίου από τους Μογγόλους και την ήττα που υπέστησαν. Μόλις τα πληροφορήθηκε όλα αυτά ο Ιωάννης διέταξε να μη διαρρεύσει αυτή η πληροφορία, και εν συνεχεία έστειλε πρεσβεία στη Θεσσαλονίκη τον τυφλό πρώην δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο Άγγελο, πατέρα του βασιλιά της Θεσσαλονίκης Ιωάννη Αγγέλου, τον οποίον είχε προσκαλέσει στη Νίκαια πριν ξεκινήσει την εκστρατεία του προς τη δύση. Ο Θεόδωρος χρησιμοποιήθηκε από τον Βατάτζη για τη σύναψη ειρήνης μεταξύ των δύο κρατών, οι διαπραγματεύσεις κράτησαν σαράντα ημέρες και τελικά συμφώνησαν ο Ιωάννης Άγγελος να κρατήσει το αξίωμα του δεσπότη χωρίς να φέρει τα αυτοκρατορικά διακριτικά, καθώς το βασίλειο της Θεσσαλονίκης υπήχθη στην αυτοκρατορία της Νίκαιας. Αφού πέτυχε την προσάρτηση του δεσποτάτου της Θεσσαλονίκης στο κράτος του, ο Ιωάννης Βατάτζης επέστρεψε στη Νίκαια.

Τρία χρόνια αφότου πέθανε η βασίλισσα Ειρήνη, ο Ιωάννης Βατάτζης νυμφεύθηκε την δωδεκαετή κόρη του Γερμανού αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β΄ Χοενστάουφεν, Κωνσταντία. Ο γάμος αυτός ήταν μια καθαρά διπλωματική πράξη του Ιωάννη που προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στον Πάπα και στον Φράγκο βασιλιά της Κωνσταντινουπόλεως. Ο αυτοκράτορας της Γερμανίας αποτελούσε το μαύρο πρόβατο της Δύσης για την «αγία έδρα» και, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, κατά το παρελθόν απαγόρευσε τη διέλευση από την επικράτειά του φραγκικών δυνάμεων που εστάλησαν προς ενίσχυση της Κων-

**Φρειδερίκος Β΄
(Ρώμη, Βατικανή Βιβλιοθήκη).**

σταντινούπολης. Ο γάμος αυτός σφράγισε τις καλές σχέσεις των δύο αυτοκρατόρων, έτσι ο Ιωάννης απέκτησε ένα μεγάλο σύμμαχο που εκτός από καλός του φίλος έγινε και συγγενής του. Το όνομα του Φρειδερίκου δεν ήταν φιλικό μόνο στον Βατάτζη αλλά και στους υπόλοιπους Έλληνες, και ο λόγος ήταν οι εχθρικές σχέσεις του Γερμανού αυτοκράτορα με τον ποντίφικα. Ο Φρειδερίκος υπήρξε άσπονδος εχθρός του παπισμού και του δόγματος της εξουσίας του Πάπα επί της εξουσίας των βασιλέων. Η έριδα του Φρειδερίκου με τον παπισμό, και η εχθρική διάθεση που έτρεφε προς τη Λατινική αυτοκρατορία, ήταν η αιτία να υπάρξουν κοινά ενδιαφέροντα με τον Ιωάννη Βατάτζη. Οι δύο αυτοκράτορες συνήθιζαν να αλληλογραφούν, ανταλλάσσοντας απόψεις για τα προκείμενα θέματα, και να αναφέρουν τις πολεμικές επιτυχίες τους. Από τις επιστολές αυτές διασώθηκαν τέσσερις του Φρειδερίκου προς τον Βατάτζη στα Ελληνι-

κά. Μετά τον θάνατο του Φρειδερίκου τον διαδέχτηκε ο υιός του Manfred, ο οποίος παρουσιάστηκε ως εχθρός του Ιωάννη, με αποτέλεσμα οι καλές σχέσεις των δύο αυτοκρατοριών να διαλυθούν. Το γεγονός που φανερώνει ότι ο Ιωάννης δεν έβλεπε ως ουσιαστική του σύζυγο τη δωδεκαετή Κωνσταντία, η οποία βαπτίσθηκε ορθόδοξη και πήρε το όνομα Άννα, μαρτυρεί η ερωτική σχέση που ανέπτυξε με τη Μαρκεσίνα, μία κυρία επί των τιμών που συνόδευε τη νεαρή Γερμανίδα πριγκίπισσα. Η σχέση αυτή βέβαια στάθηκε αφορμή για δυσμενή σχόλια από την αυλή της Νίκαιας, καθώς η Μαρκεσίνα υπερέβαινε τα όρια της εξουσίας που της αναλογούσαν, έφτασε στο σημείο να ζητά από τον αυτοκράτορα την τιμωρία του Νικηφόρου Βλεμμύδη καθώς ο σοφός καθηγητής της απαγόρευσε την είσοδο στη Μονή που είχε ανεγείρει ο ίδιος. Όπως αναφέρει ο Κων/νος Παπαρρηγόπουλος, ο Ιωάννης κατανοώντας το άδικο απάντησε στους ανθρώπους της Μαρκεσίνας με παρρησία λέγοντας τα εξής: «Γιατί με ωθείτε να τιμωρήσω έναν δίκαιο άντρα; Αν σκόπευα να παραμείνω έξω από την ατιμία και την αισχύνη θα πρόσεχα να κρατήσω άμεμπτη τη σεμνότητα της βασιλείας μου, τώρα όμως αφού έδωσα ο ίδιος το δικαίωμα να με προσβάλουν και εμένα αλλά και τη βασιλεία μου απολαμβάνω την ανταμοιβή που μου πρέπει θερίζοντας τους καρπούς που έσπειρα». Σχολιάζοντας επί του θέματος ο πατριάρχης της Ελληνικής Ιστοριογραφίας αναφέρει τα εξής: «Τοιούτος υπήρξε ο Ιωάννης Δούκας Βατάτζης, μεγαλεπήβολος, μεγαλοπράγμων και εν αυταίς αυτού ταις αδυναμίαις μεγαλόφρων».

Τον Αύγουστο του 1243 ο σουλτάνος του Ικονίου Καΐχοσ-

ρόης Β΄, που, όπως αναφέραμε, ηττήθηκε από τους Μογγόλους, έστειλε πρέσβεις στον αυτοκράτορα Ιωάννη ζητώντας να συμμαχήσουν εναντίον του κοινού κινδύνου. Οι πρέσβεις τόνισαν στον αυτοκράτορα της Νίκαιας πως αν εξαλειφόταν το σουλτανάτο του Ικονίου οι Μογγόλοι θα έφταναν προ των πυλών του κράτους του. Ο Ιωάννης Βατάτζης το γνώριζε αυτό και έτσι αποδέχθηκε τη συμμαχία. Επίσης στη συμμαχία αυτή εντάχθηκε και το βασίλειο της Τραπεζούντας, καθώς λόγω της θέσης του αντιμετώπιζε εξίσου μεγάλο κίνδυνο από τις επιδρομές των Μογγόλων. Σε τίποτα όμως δε χρησίμευσε η τριπλή συμμαχία, καθώς το σουλτανάτο του Ικονίου πολύ σύντομα αναγκάστηκε να αναγνωρίσει την επικυριαρχία των Μογγόλων. Το κέρδος του Βατάτζη από τη Μογγολική επιδρομή ήταν η προσήλωσή του σουλτάνου στους Μογγόλους, με αποτέλεσμα να μην αποτελεί άμεσο κίνδυνο για τη Νίκαια.

Το 1246 ο Ιωάννης αποφάσισε να επιθεωρήσει τις δυτικές επαρχίες του κράτους του. Άφησε στη Βιθυνία επίτροπο τον γιό του Θεόδωρο και ξεκίνησε την επιθεώρηση από τη Θράκη. Ενώ βρισκόταν εκεί έλαβε επιστολή που του διαμήνυε ότι ο βασιλιάς των Βουλγάρων Καλλιμάνος πέθανε, και ότι ο νεαρός Μιχαήλ, γιος του Ασάν και της Ειρήνης, θυγατέρας του Θεόδωρου Αγγέλου, πρόκειται να ανέβει στον θρόνο. Αμέσως ο Ιωάννης αλλάζοντας τα σχέδιά του κινήθηκε δυτικά και έφθασε στους Φιλίππους δια μέσω Χριστουπόλεως. Εκεί συγκάλεσε συμβούλιο στρατηγών και αποφάσισε να καταλάβει την πόλη των Σερρών. Οι Σέρρες, λόγω του ότι παλαιότερα υπήρξαν μεγάλη πόλη, περιβάλλονταν από τείχος, το οποίο όμως με το πέρασμα των χρόνων δεν ήταν και στην καλύτερή του

κατάσταση. Ο στρατός του Ιωάννη παρόλο που δεν ήταν προετοιμασμένος για πολιορκία κατόρθωσε να καταλάβει την πόλη, η Βουλγαρική φρουρά όμως κλείστηκε στην ακρόπολη η οποία ήταν σε υψηλό σημείο και καλά οχυρωμένη ώστε να αντέχει κάθε ισχυρή επίθεση. Φρούραρχος της ακρόπολης ήταν ο Βούλγαρος Δραγώτας, ο οποίος, βλέποντας τον πανικό και ότι η πόλη κυριεύθηκε, δεν αντέταξε καμία άμυνα αλλά παρέδωσε την ακρόπολη και υποσχέθηκε να παραδώσει και το Μελένικο. Έτσι ο Βατάτζης κυριεύσε την πόλη των Σερρών και ακολούθως με τη συνδρομή του Δραγώτα, τον οποίον φιλοδώρησε, κατέλαβε και το Μελένικο. Μαζί με το Μελένικο κατέλαβε αμαχητί τη Στενίμαχο και την Τζέπεινα και τις γύρω από το όρος Ροδόπη κωμοπόλεις. Από τη Μακεδονία έγινε κύριος των φρουριών του Στουμπίου και Χοτόβου, των περιοχών του Βελεβουδίου, Σκοπίων, Βελεσού μέχρι Πριλάπου, των χωριών της Πελαγονίας, της Νευσταπόλεως, του Προυσάκου και της Βέροιας. Μετά από αυτές τις επιτυχίες, σύναψε νέα συνθήκη ειρήνης με τους Βούλγαρους οριοθετώντας τα νέα σύνορα των δύο κρατών.

Ικανοποιημένος από τις επιτυχίες του αποφάσισε να επιστρέψει στη Νίκαια, δεν το έκανε όμως διότι στη Θεσσαλονίκη ο νέος δεσπότης Δημήτριος Άγγελος δημιούργησε πολλά προβλήματα με την αλλοπρόσαλλη συμπεριφορά του. Κατάφερε σε μικρό χρονικό διάστημα να αγανακτήσει όλους τους σύμφρονες πολίτες της Θεσσαλονίκης, από τους οποίους πολλοί ήταν άρχοντες και αξιωματούχοι. Οι άνθρωποι αυτοί αναγκάστηκαν να ενωθούν και να συνωμοτήσουν εναντίον του ζητώντας τη βοήθεια του Βατάτζη, ο οποίος, παίρνοντας έγγραφους όρκους ότι στο μέλλον οι άρχοντες της Θεσσαλο-

νίκης θα υπηρετήσουν τους σκοπούς του, δεν τους την αρνήθηκε. Ο Βατάτζης φθάνοντας στη Θεσσαλονίκη έστειλε πρέσβεις στον Δημήτριο προσκαλώντας τον να του αποτίνει τον οφειλόμενο βάσει των συμφωνιών όρκο υποτελείας. Ο Δημήτριος δεν υπάκουσε στο πρόσταγμα του αυτοκράτορα, ο Βατάτζης έστειλε εκ νέου πρέσβεις στον Δημήτριο ζητώντας του να οργανωθεί έξω από την πόλη αγορά ώστε να εξυπηρετηθεί ο στρατός του. Ο Δημήτριος και πάλι αρνήθηκε. Μετά από λίγες ημέρες και ενώ τμήματα του στρατού του Βατάτζη περιπολούσαν γύρω από τα τείχη, εντόπισαν μία πύλη ανοιχτή. Αμέσως δόθηκε το σύνθημα για γενική επίθεση παρόντος και του Ιωάννη Βατάτζη, ο οποίος με τον τρόπο αυτό έγινε κύριος και της Θεσσαλονίκης, αφού βέβαια χρειάστηκε και τη βοήθεια των συνωμοτών. Έτσι το 1246 διαλύθηκε το δεσποτάτο της Θεσσαλονίκης και προσαρτήθηκε (αυτή τη φορά άμεσα) στην αυτοκρατορία της Νίκαιας.

Μετά την άλωση της Θεσσαλονίκης από τον Βατάτζη το κράτος της Νίκαιας είχε ουσιαστικά επιβληθεί στα άλλα δύο δεσποτάτα. Πλέον η Νίκαια παρουσιαζόταν ως ο νόμιμος κληρονόμος και συνεχιστής της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Παρόλο που το κράτος της Ηπείρου ήταν ισχυρό και μεγαλύτερο σε έκταση από το κράτος της Νίκαιας (όταν δημιουργήθηκαν τα δύο βασίλεια), δεν μπόρεσε να φθάσει τον τομέα οργάνωσης που κατάφερε ο Βατάτζης στη Νίκαια. Και από ηθικής πλευράς αλλά και από πολιτικών ενεργειών ο αυτοκράτορας της Νίκαιας είχε κατακτήσει τις συμπάθειες της πιο μεγάλης μερίδας του Ελληνισμού. Από γεωγραφική άποψη το κράτος της Νίκαιας ήταν πιο κοντά στη

Κωνσταντινούπολη, και έτσι είχε δημιουργηθεί σε όλο τον Ελληνισμό η πεποίθηση ότι η Νίκαια θα ανακαταλάμβανε την Κωνσταντινούπολη.

Το 1247 με το ηθικό του στρατού του ακμαίο ο Βατάτζης επέστρεψε στη Μικρά Ασία, και πέρασε τον χειμώνα στο Νυμφαίο. Την άνοιξη αποφάσισε να εκστρατεύσει εναντίον των περιοχών πέριξ της Κωνσταντινουπόλεως οι οποίες βρίσκονταν υπό την κυριαρχία των Λατίνων. Πέρασε τον Ελλήσποντο και στρατοπέδευσε λίγο πριν την Τζουρουλού η οποία είχε κυριευθεί το 1240 από τους Φράγκους. Την εποχή εκείνη, βασιλιάς των Φράγκων στην Πόλη ήταν ο Ανσώ ντε Καγιώ, ο οποίος ήταν παντρεμένος με την πριγκίπισσα Ευδοκία, αδελφή της Ειρήνης πρώτης γυναίκας του Βατάτζη. Ο Ανσώ ντε Καγιώ όταν έμαθε για την επικείμενη πολιορκία της Τζουρουλού από τον Βατάτζη πανικοβλήθηκε και αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη, εγκαταλείποντας τη σύζυγό του μαζί με πολυάριθμη φρουρά. Ο Ανσώ σκέφθηκε πως ο Βατάτζης δεν θα πολιορκούσε την πόλη ξέροντας πως η Ευδοκία ήταν εκεί. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας όμως ήταν αποφασισμένος να καταλάβει την Τζουρουλού, καθώς αυτή η σημαντική πόλη ήταν απαραίτητος σταθμός για τα σχέδια του που αφορούσαν στην ανακατάληψη της βασιλεύουσας. Χωρίς κανένα δισταγμό άρχισε η πολιορκία, ο στρατός της Νίκαιας με το ηθικό του στο ζενίθ από τις επιτυχίες του προηγούμενου έτους μέσα σε λίγες μέρες κατόρθωσε να καταλάβει την πόλη. Έτσι ο Βατάτζης έγινε κύριος και της Τζουρουλού, στη φρουρά του Ανσώ φέρθηκε με επιείκεια καθώς άφησε τους αιχμαλώτους να

επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη. Στη δε Ευδοκία έδωσε ένα άλογο και την άφησε και αυτή να επιστρέψει μαζί με την υπόλοιπη φρουρά. Για άλλη μία φορά ο Ιωάννης Βατάτζης έδειξε τη μεγαλοκαρδία του. Μετά την Τζουρουλού κυριεύσε και τη Βιζύη. Με τις κατακτήσεις αυτών των δύο πόλεων ο Βατάτζης απέκοψε τις χέρσες διόδους των Φράγκων προς τα δυτικά.

Μετά τις στρατιωτικές επιτυχίες ο Ιωάννης Βατάτζης επέστρεψε στη Βιθυνία, εκεί ξεκίνησε διπλωματικές ενέργειες με τον Πάπα και τον πεθερό του Φρειδερίκο Β', με σκοπό να σαμποτάρει τις κινήσεις του Βαλδουίνου ο οποίος είχε καταφύγει στη Δύση για ανεύρεση στρατιωτικής ενίσχυσης. Πρώτη του κίνηση ήταν να στείλει επιστολή στον πάπα, λέγοντάς του ότι επιθυμεί την ένωση των εκκλησιών, καθώς ήξερε ότι με την πρόταση αυτή προς τον ποντίφικα έθιγε τις πιο ευαίσθητες χορδές του. Ο εκπρόσωπος της δυτικής εκκλησίας που εστάλη στη Νίκαια έγινε δεκτός από τον Πατριάρχη Μανουήλ Β', και όπως ήταν φυσικό οι όροι του Πάπα σχετικά με την ένωση δεν έγιναν δεκτοί αλλά ούτε η φιλία του Βατάτζη με τον Φρειδερίκο κλονίσθηκε. Ο Βατάτζης όμως κατάφερε αυτό που επιθυμούσε στ' αλήθεια, να καθυστερήσει δηλαδή τις ενέργειες του Βαλδουίνου.

Ακριβώς στα μισά του 13^{ου} αιώνα το 1250, οι Γενουάτες επιτέθηκαν και κατέλαβαν αιφνιδίως την πόλη της Ρόδου, την οποία εποφθαλμιούσαν πολύ καιρό εξαιτίας των εμπορικών πλεονεκτημάτων που προσέφερε η θέση του νησιού. Ο Βατάτζης βρισκόταν στη Νικομήδεια μαζί με τον Ιωάννη Γαβαλά, γιο του κυβερνήτη της Ρόδου Λέων Γαβαλά. Έστειλε αμέσως

στρατό με επικεφαλής τον δούκα των Θρακησίων Ιωάννη Κατακουζηνό. Ο Κατακουζηνός κατέλαβε δύο φρούρια, την Φιλήρημον και την Λίνδο, και αφού έλαβε και άλλες ενισχύσεις από τον αυτοκράτορα, πολιορκήσε την πόλη της Ρόδου χωρίς ωστόσο να την καταλάβει. Στην αποτυχία της πολιορκίας συνετέλεσε και το γεγονός της τυχαίας βοήθειας που δέχτηκαν οι Γενουάτες από τον πρίγκιπα της Αχαΐας Βιλεαρδουίνο, ο οποίος επέστρεψε με τον στόλο του από μία εκστρατεία. Ο Ιωάννης Βατάτζης όμως δεν κάμφθηκε, ετοίμασε μεγάλο στρατό στη Σμύρνη, και διόρισε διοικητή τον πρωτοσεβαστό Θεόδωρο Κοντοστέφανο δίνοντάς του γραπτές οδηγίες για το πώς θα ενεργήσει. Φθάνοντας ο Θεόδωρος τήρησε κατά γράμμα τις οδηγίες του αυτοκράτορα, με αποτέλεσμα να του παραδοθεί η πόλη ύστερα από πολιορκία και να περιέλθει ξανά στην επικυριαρχία του αυτοκράτορα των Ελλήνων Ιωάννη Γ' Δούκα Βατάτζη. Η Ρόδος απαλλάχθηκε από τους Γενουάτες, και ανέλαβε τη διοίκηση της ο Ιωάννης Γαβαλάς, ο οποίος όμως τελούσε υπό την επιστασία του Ιωάννη Βατάτζη.

Το 1251 ο δεσπότης της Ηπείρου Μιχαήλ Άγγελος, με ηθικό αυτουργό τον θείο του Θεόδωρο Άγγελο, άλλαξε πολιτική και επιτέθηκε κατά των περιοχών της Μακεδονίας που υπάγονταν στην αυτοκρατορία της Νίκαιας. Μαθαίνοντας ο Ιωάννης Βατάτζης τις αρνητικές εξελίξεις στα δυτικά σύνορα του, και καθώς εκείνη την εποχή δεν κινδύνευε από άλλους εχθρούς, αφού είχε συνάψει ειρήνη με τους Βούλγαρους και τους μουσουλμάνους, ετοίμασε μεγάλο στρατό και κατευθύνθηκε προς τις δυτικές επαρχίες του. Έφθασε στη Θεσσαλονίκη και στρατοπέδευσε στα Βοδινά, τα οποία κατέλαβε σε

σύντομο χρονικό διάστημα. Κατόπιν ο Βατάτζης αναχώρησε και στρατοπέδευσε σε μια περιοχή κοντά στη λίμνη Οστροβού, εξαπολύοντας επιθέσεις κατά των περιοχών που υπάγονταν στον δεσπότη Μιχαήλ. Κατά τη διάρκεια αυτών των επιχειρήσεων συνέβη ένα απροσδόκητα ευχάριστο γεγονός, προσχώρησε στον στρατό της Νίκαιας ο Θεόδωρος Πετραλίφας, γυναικάδελφος του δεσπότη Μιχαήλ, έτσι μαζί μ' αυτόν η Καστοριά και οι γύρω περιοχές συντάχθηκαν με τον αυτοκράτορα της Νίκαιας, ενώ την ίδια ώρα η μικρή και η μεγάλη Δεάβολη έπεφταν στα χέρια του. Με το μέρος του Βατάτζη πήγε και ο Γουλάμος από το Άλβανο, ο οποίος είχε για γυναίκα του μια ανεψιά της Βασιλίσσας Ειρήνης και βρισκόταν μαζί με τον στρατό του στα μέρη της Καστοριάς. Ο δεσπότης Μιχαήλ μαθαίνοντας όλα αυτά κατάλαβε ότι είχε δημιουργηθεί στενός κλοιός γύρω του. Έστειλε πρέσβεις στον αυτοκράτορα της Νίκαιας, και μετά από συζητήσεις παραχωρήθηκαν στον Ιωάννη η πόλη του Πριλάπου, το Βελεσσό και το κάστρο της Κρόιας στο Άλβανο. Έτσι δόθηκαν όρκοι και υπογράφηκε συνθήκη το 1252 στη Λάρισα από πρεσβεία του αυτοκράτορα και από τον δεσπότη Μιχαήλ. Φεύγοντας οι πρέσβεις του Βατάτζη πήραν μαζί τους τον γιό του Μιχαήλ Β' Νικηφόρο, ο οποίος ήταν μνηστήρας της εγγονής του Βατάτζη. Τον Νικηφόρο ο Βατάτζης τον τίμησε δίδοντάς του τον τίτλο του δεσπότη της Ηπείρου. Επίσης μαζί με τον Νικηφόρο αιχμαλώτισαν και τον Θεόδωρο Άγγελο, τον οποίον ο Βατάτζης θεώρησε και όχι άδικα, υπαίτιο της εναντίον του επίθεσης από τον δεσπότη Μιχαήλ Β' Άγγελο. Έπειτα από την ανεπιτυχή σύγκρουση του

Μιχαήλ Β΄ Αγγέλου με τον Βατάτζη, ο δεσπότης της Ηπείρου αναγκάστηκε να αναγνωρίσει τα κυριαρχικά δικαιώματα του αυτοκράτορα της Νίκαιας, και διατήρησε κατά παραχώρησή του τον τίτλο του δεσπότη μαζί με τον γιό του.

Την άνοιξη του 1252 και μετά την εορτή του Πάσχα ο Ιωάννης Βατάτζης αποφάσισε να επιθεωρήσει τις περιοχές που κατέλαβε πρόσφατα. Το κύριο μέρος του στρατού του το άφησε στα Βοδηνά που είχαν διοικητές τον πρωτοβεσιτάριο Αλέξιο Ραούλ, γαμπρό από μία ανιψιά του και τον Μιχαήλ Παλαιολόγο Κομνηνό. Το φθινόπωρο αφού συγκέντρωσε τον στρατό του πήρε τον δρόμο της επιστροφής προς την ανατολή, και αφού πέρασε τη Θεσσαλονίκη και τη Βισαλτία στρατοπέδευσε στους Φιλίππους λόγω του ότι έπρεπε να ερευνησει για κάποια συνωμοσία εναντίον του. Όταν ο Βατάτζης βρισκόταν στα Βοδηνά οργανώνοντας τη διοίκηση στις νέες κτήσεις του, ο Νικόλαος Μαγκλαβίτης κατηγορήσε τον Μιχαήλ Παλαιολόγο, διοικητή του Μελένικου και των Σερρών, ως συνωμότη και εγκέφαλο της σπείρας που αποσκοπούσε στην απομάκρυνση από τον θρόνο του Ιωάννη Βατάτζη. Λόγω του ότι ο στρατός της Νίκαιας βρισκόταν σε εκστρατεία ο Βατάτζης απάντησε ότι δεν είναι η κατάλληλη στιγμή για να ασχοληθεί με αυτήν τη σοβαρή καταγγελία. Η στιγμή ήρθε όταν ο Ιωάννης επέστρεψε στη Νίκαια μετά την επιτυχημένη εκστρατεία του στη δύση. Σταμάτησε στους Φιλίππους όπου άρχισε να ερευνά την καταγγελία. Η υπόνοια συνωμοσίας προσάπτονταν στους Δημήτριο Τορνίκη, Ανδρόνικο Παλαιολόγο και στον γιό του Μιχαήλ, οι οποίοι συνδέονταν συγγενικά. Οι ιστορικές πηγές δεν αποφαίνονται για το αν οι

τρεις αυτοί άνδρες συνωμότησαν για να σφετερισθούν τον θρόνο του Βατάτζη, γεγονός είναι πάντως πως δεν ήταν κάτι το σπάνιο οι συνωμοσίες για την αρπαγή του θρόνου στη διάρκεια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Εξάλλου ο Μιχαήλ Παλαιολόγος που στην περίπτωση αυτή κατηγορείται ως συνωμότης, στη διάρκεια του βίου του υπήρξε αδίστακτος σε θέματα εξουσίας. Ο Βατάτζης μετείχε ο ίδιος στην εκδίκαση της υποθέσεως και εξετάζοντας τους δύο πρώτους μάρτυρες σχετικά με το αν είναι ένοχος ο Μιχαήλ Παλαιολόγος πήρε αρνητική απάντηση. Αφού εξάντλησε όλες τις μαρτυρίες αποφάσισε να αθώσει τους κατηγορουμένους. Μετά το πέρας της δίκης ο Βατάτζης ξεκίνησε από τους Φιλίππους για να επιστρέψει στη Μικρά Ασία, οι υποψίες του όμως για τον Μιχαήλ Παλαιολόγο παρέμεναν. Για να μπορέσει να ησυχάσει από τις υποψίες, έγραψε προς τον πατριάρχη Μανουήλ να υποβάλει τον Μιχαήλ Παλαιολόγο σε επιτίμια εκκλησιαστικά και όρκους, ότι δε θα απιστήσει ποτέ έναντι του βασιλέως. Αφού ορκίσθηκε ο Μιχαήλ, ο Βατάτζης του έδωσε για σύζυγό του την πριγκίπισσα Θεοδώρα, εγγονή του αδελφού του σεβαστοκράτορα Ισαακίου Δούκα.

Προς τα τέλη της Βασιλείας του, ο Ιωάννης είχε καταφέρει να επεκτείνει τις κτήσεις του από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι την Αδριατική (τμήμα της βορειοδυτικής Μικράς Ασίας, τη σημερινή δυτική, βόρεια, και ανατολική Μακεδονία, τμήματα από το σημερινό κράτος των Σκοπίων, από τη σημερινή νότια Αλβανία, Βουλγαρία, δυτική και ανατολική Θράκη) και επιπλέον τα μεγάλα νησιά του Αιγαίου (Λέσβο, Χίο, Σάμο, Ικαρία, Κω, Ρόδο κ.ά.). Εκτός δηλαδή από τη Νότια Ελλάδα, μόνο η Κωνσταντινούπολη απέμεινε για την

Χάρτης που καταδεικνύει τη διεύρυνση των συνόρων της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας.

αποκατάσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Δυστυχώς οι εμφύλιες διαμάχες με τα άλλα Ελληνικά βασίλεια αλλά και οι εχθρικές μετακινήσεις άλλων φυλών, ανάγκασαν τον Ιωάννη να αλλάζει τα σχέδια του, που επικεντρωνόταν στην ανακατάληψη της βασιλεύουσας.

Η ΚΟΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Στις 4 Νοεμβρίου του 1254, ο Ιωάννης Βατάτζης σε ηλικία εξήντα δύο ετών «παρέδωκεν εν ειρήνη την ψυχήν του εις χείρας Θεού», στο αγαπημένο του Νυμφαίο. Υπάρχει όμως

και η άποψη που διατυπώνουν ο Μηλιάρης και ο Γκάρτνερ ότι ο Βατάτζης πέθανε την 30^η Οκτωβρίου 1255 αφού είχε προηγηθεί βαριά νόσος (αποπληξία). Όσον αφορά στην ημερομηνία του θανάτου υπάρχει αντιγνωμία για την αιτία, οι πηγές όμως συμφωνούν. Ο Γεώργιος Ακροπολίτης σύγχρονος του Ιωάννη Βατάτζη, στο έργο του «Χρονική Συγγραφή» περιγράφει τους τελευταίους μήνες του Ελεήμονα βασιλιά αναφέροντας τα εξής: «Ο αυτοκράτορας λοιπόν έφθασε στην Ανατολή και επειδή εκείνη η χρονιά είχε πια περάσει, πήγε πάλι στην πρωτεύουσα της Βιθυνίας, τη Νίκαια. Τελείωνε πια ο χειμώνας, καθώς ο Φεβρουάριος ήταν προς

το τέλος του. Ο αυτοκράτορας ξάπλωσε το βράδυ στο κρεβάτι του και αφού πέρασε ένα μέρος της νύχτας, έχασε ξαφνικά τη φωνή του και έπεσε μπρούμυτα στο κρεβάτι, χωρίς να μπορεί πια να μιλήσει καθόλου. Οι γιατροί που πήγαν να τον θεραπεύσουν, του έκαναν τομές στα πόδια, και έβαλαν βεντούζες. Έκαναν και διάφορα άλλα, όσα τους διδάσκει η επιστήμη τους, ο αυτοκράτορας όμως εξακολουθούσε να είναι ακίνητος όλη εκείνη τη νύχτα και το επόμενο εικοσιτετράωρο. Είχε πάθει αποπληξία βαριάς μορφής, με αποτέλεσμα να παραμένει παράλυτος και άφωνος. Τελικά με πολλή δυσκολία συνήλθε, το χρώμα του όμως δεν ήταν καθόλου καλό. Έσπευσε λοιπόν να πάει στο Νυμφαίο, για να είναι εκεί πριν την Κυριακή των Βαΐων που συνήθιζε να κάνει θρίαμβο. Επέσπευσε λοιπόν την πορεία του και έφθασε στο Νυμφαίο, όπου έκανε τον θρίαμβό του την Κυριακή των Βαΐων και γιόρτασε το Πάσχα. Παρέμεινε λοιπόν εφεξής σε εκείνα τα μέρη, ενώ η αρρώστια που είχε, του προκαλούσε κρίσεις κατά διαστήματα και τον ενοχλούσε. Μερικές φορές και ενώ βρισκόταν στο παλάτι, έπεφτε ξαφνικά στο κρεβάτι του άφωνος, ενώ άλλοτε εκεί που ήταν πάνω στο άλογο και περπατούσε, τον έπιανε κρίση και εκείνοι που τον συνόδευαν τον κρατούσαν προσέχοντας όση ώρα κρατούσε αυτό ώστε να μη γίνει αντιληπτό από τον κόσμο. Όταν, τέλος, ο αυτοκράτορας ερχόταν ξανά στα λογικά του, επέστρεφε σιγά σιγά στο παλάτι. Μερικές φορές, μάλιστα τον κουβαλούσαν οι δικόι του στα ανάκτορα επάνω σε φορείο. Εξάλλου όσο η αρρώστια χειροτέρευε, τόσο περισσότερο μειωνόταν οι σωματικές

του δυνάμεις, επειδή οι κρίσεις άρχισαν να γίνονται όλο και πιο συχνές και το σώμα του αδυνάτιζε. Το χειρότερο μάλιστα ήταν ότι δεν έτρωγε σχεδόν καθόλου. Καθώς όμως οι γιατροί μπροστά στην αρρώστια σήκωσαν εν τέλει τα χέρια ψηλά, εκείνος θέλοντας να ανακουφισθεί λίγο, αποφάσισε να πάει στη Σμύρνη για να προσκυνήσει τον Χριστό και να τον παρακαλέσει να τον λυπηθεί. Αφού, λοιπόν, έφθασε εκεί έκανε αυτά, όμως η κατάστασή του δεν βελτιωνόταν και ενώ είχε σταθμεύσει στους Περικλύστους, μια τοποθεσία κοντά στη Σμύρνη που ονομάζεται έτσι επειδή υπάρχουν εκεί πολλά νερά, έπαθε κρίση μεγαλύτερη η μάλλον χειρότερη από τις άλλες φορές. Έφυγε λοιπόν, από εκεί και σε κακά χάλια έφτασε στο Νυμφαίο. Δεν πήγε όμως στη βασιλική κατοικία αλλά εγκαταστάθηκε στους βασιλικούς κήπους, κάπου κοντά στην εξοχή. Εκεί πέθανε στις 4 Νοεμβρίου 1254, αφού έζησε εξήντα δύο χρόνια».

Άλλες πηγές αναφέρουν ότι ο Ιωάννης έπασχε από ψυχικές δυσκολίες και μελαγχολία. Αν και με πολλά προβλήματα υγείας, δεν έπαψε ποτέ να ενδιαφέρεται και να νοιάζεται για τους υπηκόους του, αποδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο ότι η αγιότητα κερδίζεται με κόπους, θυσίες και υπομονή.

Ο ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ

→ Ο Ιωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης ανήκει στην κατηγορία των Βυζαντινών προσωπικοτήτων οι οποίοι χαίρουν της καθολικής αποδοχής όλων των ιστορικών. Βυζαντινοί σύγχρονοί του αλλά και

Ερείπια του ανακτόρου στο Νυμφαίο όπου πέθανε.

μεταγενέστεροι, κλασικοί βυζαντινολόγοι ξένοι αλλά και Έλληνες αναγνωρίζουν και εγκωμιάζουν το έργο του.

→ Ο Ανώνυμος Βυζαντινός συγγραφέας αναφέρει για τον Ιωάννη Βατάτζη τα εξής: «Ο Βατάτζης κατά τε την περί τα θεία ευλάβειαν και την περί τους υπηκόους κηδεμονίαν είχε τα πρωτία ως προς τους προ αυτού βασιλεύσαντας».

→ Ο Παχυμέρης (1242-1310) αναφέρει για τον Ιωάννη Βατάτζη τα παρακάτω: «Ενεκα τούτων όλων, όστις τα αυτά περίπου ιστορεί περί του βασιλέως τούτου, επωνομάζετο πατήρ Ρωμαίων, ενώ ο Θεόδωρος δεσπότης αυτών». Σε άλλο σημείο συνεχίζει ο Παχυμέρης λέγοντας: «Πάσα πόλις και χώρα και δήμος απέλαυσε των ευεργεσιών αυτού. Παρέσχε δ' έτι χορηγίας εις τους ναούς και τα σεμνεία και τας μονάς».

→ Ο Γεώργιος Ακροπολίτης (1217-1281) γνώρισε από κοντά τον Βατάτζη και στο έργο του «Χρονική Συγγραφή» τον επαινεί ότι ήταν φιλόδοξος, πράος και φιλόδοξος.

→ Ο υιός και διάδοχος του, Θεόδωρος Β' Λάσκαρης (1223-1258), ο οποίος υπήρξε μεγάλος λόγιος της εποχής, έγραψε με θαυμασμό για τον πατέρα του. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι: «ο Ιωάννης ένωσε την χώρα που είχε τεμαχιστεί από τους Λατίνους, Πέρσες, Βούλγαρους, Σκύθες και άλλους τυραννικούς ξένους. Τιμώρησε τους άρπαγες και προστάτευσε την χώρα του. Έκανε την χώρα μας απρόσιτη εις τους εχθρούς».

→ Ο Ρώσος βυζαντινολόγος Αλεξάντερ Βασίλιεφ (1867-1953) στο μνημειώδες έργο του «Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορί-

ας» αναφέρει σχετικά: «Ο Ιωάννης Βατάτζης υπήρξε πολύ ικανός και πολύ δραστήριος πολιτικός, και ήταν αυτός ο κύριος δημιουργός της αποκατασταθείς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας». Ο Βασίλειφ κλείνει το κεφάλαιο της περιόδου που βασιλεύσε ο Ιωάννης λέγοντας τα εξής: «Η εξωτερική δράση του Βατάτζη υπήρξε εξαιρετικά σημαντική, διότι εξαλείφοντας βαθμιαίως όλους τους υποψηφίους αποκαταστάτας της αυτοκρατορίας, τους άρχοντες δηλαδή της Θεσσαλονίκης, της Ηπείρου και της Βουλγαρίας, απέκτησε υπό την εξουσία του τόση έκταση, όση ουσιαστικώς αρκούσε για την επανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο κύριος ρόλος της αποκαταστάσεως ανήκει στον Ιωάννη Βατάτζη και το 1261 ο Μιχαήλ Παλαιολόγος, απλώς, επωφελήθηκε από τα αποτελέσματα της επιμονής και της δραστηριότητας του καλύτερου αυτοκράτορα της Νίκαιας. Οι μετά τον Ιωάννη Βατάτζη γενεές τον θυμούνται ως 'Πατέρα των Ελλήνων'».

→ Και ο Κων/νος Παπαρρηγόπουλος (1815-1891) στον επίλογο του έργου του «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» αναφέρεται στον καθοριστικό ρόλο που διαδραμάτισε ο αυτοκράτορας της Νίκαιας: «Ο Ιωάννης Βατάτζης ο εν Νικαία διαδεξάμενος τον Θεόδωρον Λάσκαρη και αυξήσας και πολυειδώς κατοχυρώσας την αρχήν ην παρέλαβεν, επεξέτεινε αυτήν μέχρι Μακεδονίας και Θεσσαλίας και καταλύσας τω 1246 το εφήμερον δημιούργημα του Θεοδώρου Αγγέλου Κομνηνού, συνεπύκνωσεν ούτω εις χείρας αυτού άπασαν του ελληνισμού την πολιτικὴν ενέργειαν. Μετά δέκα πέντε δε έτερα έτη ο του Βατάτζη δεύτερος διάδοχος Μιχαήλ Παλαιολόγος, ανέκτησε τη 26^η Ιουλίου 1261 και αυτήν την Κωνσταντινούπολη αμαχητί». Επίσης ο Παπαρρηγό-

πουλος αναφερόμενος στη συνένωση και στη συνέχεια του ελληνισμού αναφέρει ότι: «Η κατάλυση της εν Θεσσαλονίκη αυτοκρατορίας και η συνένωση του μεσαιωνικού ελληνισμού, υπό την αυτοκρατορία της Νίκαιας, μαρτυρεί ότι αυτός (ο ελληνισμός) όσο και αν είχε παρακμάσει, διατηρούσε κάποια συστατικά πολιτικής εμπειρίας, δεξιότητας και δυνάμεως περισσότερο από όσα με τον καιρό προσέλαβε ο προ μικρού σε νέο πολιτικό βίο ανακύψας νέος ελληνισμός. Η δε ένωση αυτή υπήρξε το κυριώτατο κατόρθωμα του Ιωάννη Βατάτζη αλλά όχι και το μόνο».

→ Ο Γιάννης Κορδάτος (1891-1961) στο έργο του «Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδος» κλείνει το κεφάλαιο που αναφέρεται στον Βατάτζη εγκωμιάζοντάς τον για τη φιλολαϊκή του πολιτική και για την επίτευξή του να οικοδομήσει το ισχυρό κράτος της Νίκαιας. Χαρακτηριστικά σε μία παράγραφο αναφέρει: «Ο Βατάτζης όμως με την εξωτερική πολιτική που ακολούθησε όχι μόνο μεγάλωσε το κράτος του, αλλά και προετοίμασε την επανασύσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Αυτός είναι ο κυριότερος συντελεστής της αποκατάστασης του Βυζαντίου. Αν οι Φράγκοι διώχτηκαν από την Πόλη το 1261, τούτο οφείλεται σε αυτόν. Ο Μ. Παλαιολόγος επωφελήθηκε από τα αποτελέσματα που επέφερε η εσωτερική και εξωτερική πολιτική του Βατάτζη και κατέλαβε την Πόλη».

→ Ο Σέρβος βυζαντινολόγος Ρωσικής καταγωγής Γκιόργκ Οστρογκόρσκι (1903 - 1976) στο έργο του «Η Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους» αποσαφηνίζει σε ποιον οφείλεται η αποκατάσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας μετά την άλωση του 1204, αναφέροντας τα εξής: «Πάντως ο Ιωάννης Βατάτζης είχε δημιουργήσει όλες τις προϋποθέσεις για τον θρίαμβο

αυτό και σ' αυτόν προ παντός ανήκει η τιμή για την αποκατάσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας».

→ Ο Καρλ Μαρξ (1818-1883) ο οποίος τα τελευταία χρόνια της ζωής του είχε ασχοληθεί πολύ με τη Βυζαντινή ιστορία, αναφέρεται στον Ιωάννη Βατάτζη λέγοντας: «Υπό τον Βατάτζη η Νίκαια εκπροσωπεί το κέντρο του Ελληνικού πατριωτισμού».

→ Στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» της Εκδοτικής Αθηνών διαβάζουμε για τον Ιωάννη Βατάτζη: «Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης φάνηκε πιο ικανός και είχε μεγαλύτερες επιτυχίες ως πολιτικός και διπλωμάτης από τον πεθερό του και μπορεί να θεωρηθεί ως ένας από τους μεγαλύτερους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Ο Ιωάννης Γ' κατέχει τιμητική θέση ανάμεσα στους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Επιπλέον υπήρξε, αντίθετα με τους αντιπάλους του της Ηπείρου, ένας τίμιος άνθρωπος, που ενέπνευσε αγάπη στους υπηκόους με αποτέλεσμα να τιμάται ως τοπικός άγιος στο Νυμφαίο, όπου πέθανε, και στη Μαγνησία, όπου τάφηκε».

→ Στο έργο «Η Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας» του πανεπιστημίου του Cambridge στο κεφάλαιο που εξιστορεί τα γεγονότα της τέταρτης σταυροφορίας, και συγκεκριμένα στη διαδοχή του Λάσκαρη από τον Βατάτζη αναφέρονται τα παρακάτω: «Ο ιδρυτής της αυτοκρατορίας της Νίκαιας δεν άφησε διαδόχους. Όμως όλοι συμφώνησαν ότι αυτοκράτορας έπρεπε να ανακηρυχτεί ο γαμπρός του, ο Ιωάννης Δούκας Βατάτζης, που ήταν σύζυγος της μεγαλύτερης κόρης του, της Ειρήνης. Ο πατριάρχης Εμμανουήλ τέλεσε τη στέψη. Ήταν μια συνετή εκλογή, γιατί ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης υπήρξε ο ενδοξότερος αυτοκράτορας της Νίκαιας και ένας από τους

ικανότερους Βυζαντινούς μονάρχες». Σε ένα άλλο σημείο κάνοντας τον απολογισμό του έργου του Βατάτζη αναφέρει τα εξής: «Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης προετοίμασε το έδαφος και έκανε δυνατή την παλινόρθωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Όμως δεν ήταν γραφτό να θερίσει ο ίδιος τον καρπό των έργων του. Ο Λάσκαρης είχε αποδείξει ότι η Νίκαια μπορούσε να γίνει ένα πιστό αντίγραφο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ο Βατάτζης απέδειξε ότι από πολλές απόψεις το αντίγραφο ήταν πιο πετυχημένο από το πρωτότυπο του περασμένου αιώνα».

→ Από όλους αυτούς τους σημαντικούς ιστορικούς, αλλά και με όσους ασχολήθηκαν με τη Βυζαντινή Ιστορία παλαιότερους και σύγχρονους, σαφώς αποδεικνύεται ότι η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Έλληνες, με τον Μιχαήλ Παλαιολόγο το 1261, καθώς επίσης και η συνένωση του μεσαιωνικού Ελληνισμού κατά συντριπτικά μεγάλο ποσοστό οφείλεται στο λαμπρό τέκνο του Διδυμοτείχου, τον Ιωάννη Γ' Δούκα Βατάτζη.

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΤΑΤΖΗΣ ΑΓΙΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Όλες οι αρετές του Ιωάννη που αναφέρθηκαν, η δικαιοσύνη και η αγάπη προς τους υπηκόους του, η ευλάβεια που τον διέκρινε, καθώς και όλο το φιλανθρωπικό και εκκλησιαστικό του έργο, συνετέλεσαν ώστε μετά την παρέλευση λίγων ετών από τον θάνατό του να ανακηρυχθεί από τον λαό ως Άγιος της εκκλησίας μας. Αναγέρθηκε στη Μαγνησία της Μικράς Ασίας ναός αφιερωμένος στο όνομα του, καθώς επίσης και ναΐσκος στο

Η φορητή εικόνα του Άγιου Ιωάννη Δούκα Βατάτζη του Ελεήμονος (Δημιούργημα λαϊκής τέχνης, Ιερός Ναός Σωτήρος Χριστού Διδυμοτείχου).

Νυμφαίο. Ακολούθως, γράφτηκε από ανώνυμο συγγραφέα ή κατά πάσα πιθανότητα από τον επίσκοπο Πελαγονίας Γεώργιο (14^{ος} αιώνας) η βιογραφία του ως «Ο βίος του Αγίου Ιωάννου βασιλέως του Ελεήμονος». Ασματική ακολουθία του Αγίου Βασιλιά έγραψε ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, καθώς τον συμπεριέλαβε και στον συναξαριστή των δώδεκα μηνών που συνέγραψε ο ίδιος. Την ακολουθία του Αγίου Βασιλιά εξέδωσε το 1872 ο Σεβασμιότατος Εφέσου Αγαθάγγελος, που καταγόταν από τη Μαγνησία. Στην έκδοση αυτή συμπεριέλαβε εκτός από τη βιογραφία του Βατάτζη, που συνέγραψε ο Άγιος Νικόδημος, και μία άλλη βιογραφία πιο εκτενή ενός ανώνυμου συγγραφέα.

Από ιστορική άποψη, τα συναξάρια ελάχιστη συμβολή

μας παρέχουν, καθώς πολλές φορές αναφέρονται σε γεγονότα ιστορικά μιν, αλλά που δεν έχουν σχέση με τον Βατάτζη. Θα μπορούσαν κάλλιστα να αναφερθούν στο μεγάλο πολιτικό βίο του φιλόχριστου βασιλιά, και στο κοινωνικό και εκκλησιαστικό του έργο.

Ο Α. Α. Βασιλief στο έργο του «Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας» προς το τέλος του κεφαλαίου για τον Ιωάννη Βατάτζη, σχολιάζοντας με θαυμασμό για τη φήμη που είχε αποκτήσει το όνομα του Ελεήμονα βασιλιά, λέει τα εξής: «Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι το όνομα του Ιωάννη Βατάτζη ήταν τόσο αγαπητό και σεβαστό, από τον Ελληνικό λαό ώστε λίγο μετά τον θάνατό του, ο Ιωάννης έγινε ένας Άγιος της λαϊκής παράδοσης. Θαύματα άρχισαν να συνδέονται με τη μνήμη του, ενώ συγχρόνως συντάχθηκε “ο Βίος του Αγίου Ιωάννου του Ελεήμονος”. Η μνήμη του Ιωάννη Βατάτζη δεν έχει αναγνωρισθεί επισήμως από την Ελληνική Εκκλησία (μιλάει για την εποχή του ο Βασιλief) και η ακολουθία του έχει περιορισθεί στα στενά όρια της Μαγνησίας, μιας πόλης της Μικράς Ασίας, όπου ενταφιάστηκε ο Αυτοκράτορας. Η βιογραφία αυτή του Βατάτζη δεν πρέπει να συνδέεται με μια βιογραφία ενός Αγίου του έβδομου αιώνας του Ιωάννη του Ευσπλάχνου όπως συμβαίνει πολλές φορές. Οι επιστήμονες δεν συμφωνούν ως προς τον τόπο και τον χρόνο της συγγραφής της. Ακόμα και τώρα ο κλήρος και ο λαός της Μαγνησίας και των περιχώρων της συγκεντρώνεται κάθε τέσσερις Νοεμβρίου στην τοπική εκκλησία για να τιμήσουν την μνήμη του Αυτοκράτορα Ιωάννη του Ελεήμονα. Το ορθόδοξο ημερολόγιο αναφέρει, στις τέσσερις Νοεμβρίου το όνομα του Ιωάννου Δούκα Βατάτζη».

Ο Α. Μηλιαράκης στο πόνημα του

«Ιστορία του βασιλείου της Νίκαιας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου» σε ένα σημείο αναφέρει ότι: «Η υπέρ του Βατάτζη μεγαληγορία των συγχρόνων και μεταγενεστέρων ανεύρεν έτι και εις χρησμούς παλαιότερους γεγραμμένους υπό Λέοντος του Σοφού προφητείας υποδηλούσας την έλευσιν του, εις ας η δεισιδαιμονία των χρόνων απέδιδε πίστιν».

Το τίμιο σώμα του ευσεβέστατου, δικαίου, γενναίου και Ελεήμονος βασιλέα, ενταφιάστηκε σε ένα μοναστήρι του Σωτήρος Χριστού που είχε κτίσει ο ίδιος και το επονόμασε Σώσανδρα, ενώ αργότερα δια θαυμαστής αποκαλύψεως ο ίδιος ο Ιω-

επίσης είχαν διατηρηθεί επί επτά χρόνια αδιάφθορα και έμοιαζαν σαν να είχαν μόλις ραφτεί!!! Έτσι αντιδοξάζει ο Θεός εκείνους που Τον δοξάζουν στη γη. Μάλιστα από τότε το τίμιο λείψανο του Αγίου βασιλέως Ιωάννη Βατάτζη του Ελεήμονος έδωσε πάμπολλα θαύματα, γιατρεύοντας θαυματουργικά Χάρητι Θεού ασθένειες, δώκοντας δαίμονες και θεραπεύοντας ένα σωρό πάθη, με την κατοικούσα εν αυτώ Χάρη του Αγίου Πνεύματος.

Ο Παχυμέρης εξιστορεί ότι κατά τις επιδρομές των Τούρκων στη Μαγνησία, επί βασιλείας του Ανδρόνικου Παλαιολό-

ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟΝ

«ΤΟΝ ΛΑΜΠΡΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ ΜΕΓΑ ΚΑΥΧΗΜΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΥΜΦΑΙΩΝ ΤΟ ΚΛΕΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΝ ΤΙΜΗΣΩΜΕΝ, ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ ΚΑΙ ΩΔΑΙΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙΣ, ΤΗΝ ΜΝΗΜΗ ΕΠΙΤΕΛΟΥΝΤΕΣ ΑΥΤΟΥ, ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΑΝΑΚΡΑΖΟΝΤΕΣ. ΔΟΞΑ ΤΩ ΣΕ ΔΟΞΑΣΑΝΤΙ, ΔΟΞΑ ΤΩ ΣΕ ΣΤΑΦΑΝΩΣΑΝΤΙ, ΔΟΞΑ ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΟΥΝΤΙ ΔΙΑ ΣΟΥ ΠΑΣΙΝ ΙΑΜΑΤΑ»

άννης, ζήτησε να μετακομισθεί το λείψανό του στη Μαγνησία της Μικράς Ασίας. Όταν όμως πήγαν να ανοίξουν τον τάφο για να εκτελέσουν την ανακομιδή του λειψάνου του, αντί να βγει η γνωστή δυσωδία, μια γλυκιά ευωδία απλώθηκε τριγύρω, σαν να είχε ανθίσει απότομα κήπος αρωματικός! Αλλά δεν ήταν μονάχα αυτό. Ο κεκοιμημένος φαινόταν σαν να κάθεται επί του βασιλικού θρόνου, χωρίς να έχει καμιά μελανότητα, καμιά δυσωδία, κανένα απολύτως σημείο που να φανέρωνε πως ήταν νεκρός. Επτά χρόνια ήταν μέσα στον τάφο και το χρώμα του σώματός του ήταν όπως κάθε φυσιολογικού εν ζωή ανθρώπου! Έμοιαζε πραγματικά σαν ένας ολοζώντανος, αλλά «ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ», μάλιστα και αυτά ακόμη τα ρούχα του

σου, ο καστροφύλακας που είχε ορισθεί να αναχαιτίσει τις επιθέσεις των Τούρκων, παρατήρησε πολλές φορές μία αναμμένη λαμπάδα να περιφέρεται στα τείχη. Αφού διαπίστωσε ότι δεν ήταν ένα τυχαίο περιστατικό έστειλε ανθρώπους να δούνε από κοντά τι συμβαίνει. Παρόλο που εστάλησαν πολλοί για να διερευνήσουν αυτό το φαινόμενο δεν κατάφεραν να διαφωτίσουν την κατάσταση. Σαν τελευταία απόπειδα λύση για να εξιχνιάσουν το γεγονός εστάλη ο κωφάλαος εκ γεννηθείς αδελφός του καστροφύλακα. Παραδόξως σε αυτόν τον άνθρωπο έγινε η αποκάλυψη του θαυμαστού γεγονότος. Και όχι μόνο αυτό αλλά αν και εκ γεννηθείς κωφάλαος θεραπεύτηκε και επιστρέφοντας στους υπολοίπους διηγήθηκε ότι στο μέρος

εκείνο που φαινόταν το φώς βρήκε άντρα μεγαλοπρεπή με βασιλικό παράστημα ο οποίος προέτρεπε μεγαλοφώνως να συνεχίσουν την άμυνα της πόλης. Η μορφή αυτή αναγνωρίσθηκε ότι ήταν ο άγιος Ιωάννης Βατάτζης ο Ελεήμων. Το γεγονός αυτό έγινε η αιτία να αναγνωρισθεί εκείνη την εποχή από όλους τους κατοίκους της Βιθυνίας ο Ιωάννης ως Άγιος.

Επιλογος

Ο Ιωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης ανήκει δικαιωματικά στους μεγάλους αυτοκράτορες του Βυζαντίου διότι: α) Με την αποφασιστικότητα και την καρτερικότητα που τον διέκρινε υπερδιπλασίασε τα εδάφη του

κράτους που παρέλαβε και συνέβαλε τα μέγιστα στην επανασύσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. β) Με την εσωτερική πολιτική του κατόρθωσε να ανορθώσει κοινωνικά και οικονομικά το κράτος του και να το καταστήσει ανεξάρτητο και δυνατό, πιο δυνατό από το Βυζαντινό κράτος της εποχής του Αλεξίου Β΄ Κομνηνού (1180-1183) και του διαδόχου του, αλλά και της τραγικής εποχής της δυναστείας των Αγγέλων. γ) Με τις έντονες προσπάθειές του να αναγεννήσει την ελληνική παιδεία, και με την υπερηφάνεια που δήλωνε την εθνική του ταυτότητα συνεισέφερε τα μέγιστα στην αφύπνιση του νέου ελληνισμού.

Ο Ιωάννης Βατάτζης δικαιολογούσε απόλυτα την ετοιμολογία του ονόματός του, ήταν δηλαδή «δώρον Θεού», ένα δώρο του πανάγαθου Θεού προς τον Ελληνισμό. Αν οι μετέπειτα βυζαντινοί αυτοκράτορες ακολουθούσαν την ίδια (εξωτερική & εσωτερική) πολιτική με τον Ιωάννη Βατάτζη, τότε σίγουρα το 1453 δεν θα ήταν η καταληκτική ημερομηνία για την ιστορία του Βυζαντίου.

«ΟΙ ΓΕΝΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΜΟΥ, ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΔΟΥΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΝΗΝΩΝ, ΙΝΑ ΜΗ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΛΕΓΩ, ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΓΕΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΡΞΑΝΤΑΣ ΕΠΙ ΠΟΛΛΑΣ ΕΚΑΤΟΣΤΥΑΣ ΕΤΩΝ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΚΑΤΕΣΧΟΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ».

Ιωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 **ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ**, ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ.
- 📖 **ΑΠΕΡΓΗ Δ. - ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Κ.**, ΝΕΑ ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.
- 📖 **ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α.**, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.
- 📖 **ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α.**, ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1204-1985.
- 📖 **ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α. Α.**, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ.
- 📖 **ΓΡΗΓΟΡΑΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ**, ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.
- 📖 **ΔΙΟΜΙΔΗΣ Ν.**, ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ.
- 📖 **ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ.**
- 📖 **ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΔΟΜΗ.**
- 📖 **ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ Α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ**, ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ.
- 📖 **Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ**, CAMBRIDGE ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ.
- 📖 **ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ**, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ.
- 📖 **ΚΑΛΛΙΓΑΣ Π.**, ΜΕΛΕΤΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.
- 📖 **ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ**, ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΡΑΤΟΣ.
- 📖 **ΚΟΡΔΑΤΟΣ Γ.**, ΑΚΜΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.
- 📖 **ΚΟΡΔΑΤΟΣ Γ.**, ΜΕΓΑΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.
- 📖 **ΚΟΥΣΤΕΝΗ ΑΝΑΝΙΑ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗ**, ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΛΟΓΟΙ.
- 📖 **ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Ν.**, ΒΥΖΑΝΤΙΟ.
- 📖 **ΛΑΣΚΑΡΗΣ Η.**, ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ.
- 📖 **ΛΕΦΤΣΕΝΚΟ Μ. Β.**, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ.
- 📖 **ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ Α.**, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ.
- 📖 **ΜΙΛΛΕΡ ΓΟΥΙΛΙΑΜ**, Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.
- 📖 **ΜΙΛΛΕΡ ΤΙΜΟΘΙ**, Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ.
- 📖 **ΜΠΡΟΥΙΝΓΚ ΡΟΜΠΕΡΤ**, Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ.
- 📖 **ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ**, ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΗΣ ΤΩΝ 12 ΜΗΝΩΝ.
- 📖 **ΝΙΚΟΛ Μ. ΝΤΟΝΑΛΤ**, ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΒΕΝΕΤΙΑ.
- 📖 **ΝΟΡΙΤΣ Ι.**, ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.
- 📖 **ΝΤΙΑ ΚΑΡΟΛΟΣ**, ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ.
- 📖 **Ο ΜΕΓΑΣ ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.**
- 📖 **ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ.**, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.
- 📖 **ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ Κ.**, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.
- 📖 **ΠΑΤΣΗ ΧΑΡΗ**, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ.
- 📖 **ΡΑΝΣΙΜΑΝ ΣΤΗΒΕΝ**, ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.
- 📖 **ΡΑΝΣΙΜΑΝ ΣΤΗΒΕΝ**, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ.
- 📖 **ΣΑΒΒΙΔΗΣ ΑΛΕΞΗΣ**, ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ.
- 📖 **ΤΩΜΑΔΑΚΗ Ν.**, ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ.

